

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Історичний факультет
Кафедра спеціальних історичних дисциплін та правознавства
Центр історіографічних досліджень

НАУКОВІ ПРАЦІ Центру історіографічних досліджень

ВИПУСК 2

Житомир 2016

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Історичний факультет

Кафедра спеціальних історичних дисциплін та правознавства
Центр історіографічних досліджень

НАУКОВІ ПРАЦІ

Центру історіографічних досліджень

ВИПУСК 2

Житомир 2016

УДК 930.2
ББК 63.2
Н 34

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол №10 від 27 травня 2016 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: **Ярмошик І.І.**, доктор історичних наук, професор;
Редактори: **Маркевич О.В.**, кандидат історичних наук, старший викладач;
Зосімович О.Ю., старший викладач.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Рудницька Н.В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка;
Магась В.О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних та гуманітарних наук Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова;
Кондратюк Ю. С. – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних наук Житомирського державного технологічного університету.

Н 34 **Наукові праці Центру історіографічних досліджень. Випуск 2:**
Збірник статей за результатами роботи Центру історіографічних досліджень. – Житомир, Типографія SMYK studio 2016. – 90 с.

У збірнику представлені статті за результатами роботи Центру історіографічних досліджень та тези доповідей студентської конференції «Актуальні напрямки досліджень минулого слов'янських народів в історіографічній спадщині XVIII – поч. XXI ст.», яка відбулася у Житомирському державному університеті імені Івана Франка 22 квітня 2016 року.

Розміщені у збірнику статті стосуються таких напрямків: «Іван Франко як дослідник-славіст», «Актуальні питання української та зарубіжної історіографії». Збірник розрахований на викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться історією.

Збірник видається за підтримки народного депутата Арешонкова Володимира Юрійовича.

Друкується в авторській редакції

УДК 930.2
ББК 63.2

© Колектив авторів, 2016
© Житомирський державний університет ім. Івана Франка

Збірник присвячується 160-річчю народження дослідника-славіста І.Я. Франка

...Та слави людської зовсім не бажали,
Бо не герої ми і не богатирі.
Ні, ми невольники, хоч добровільно взяли

На себе пута. Ми рабами волі стали:
На шляху поступу Ми лиш Каменярі...
(Уривок з І. Франко «Каменярі»)

ЗМІСТ

ІВАН ФРАНКО ЯК ДОСЛІДНИК-СЛАВІСТ

Козел Анна

Болгарські студії в творчості Івана Франка

Українець Наталія

Два титани думки і слова: І. Франко про М. Драгоманова

Собчук Ірина

І. Франко про Кроледворський рукопис

Цимбалюк Катерина

Іван Франко про події польської історії

Ястреб Марія

Іван Франко про відомих слов'янських вчених

Левченко Людмила

Іван Франко про українське державотворення

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ
ІСТОРІОГРАФІЇ**

Галицька Ірина

**Місто Славути на сторінках історіографічної спадщини
Ю. Крашевського**

Ткачук Дмитро

**Історичні праці Вацлава Ластовського в контексті Білоруської
історіографії поч. ХХ ст.**

Кравчук Світлана

Образ козацтва у творі Г.Сенкевича «Вогнем та мечем»

Матвійчук Віталій

Сарматський міф в польській історіографії

Свиденюк Іван

Польська історіографія про Волинську землю (XIX – поч. ХХ ст.)

Гардзель Назарій

Історіографія питання військового будівництва доби Гетьманату

Баиманівський Дмитро

Громадсько-культурна діяльність Пантелеймона Куліша

Ничипорчук Олексій

Історичні погляди Гуго Коллонтая (1750-1812 рр.)

Кондратюк Дмитро

Участь Міхала Чайковського у польському Листопадовому повстанні

Грищенко Олександр

Йозеф Доровський: чеський славіст, історик, родоначальник критичного підходу вивчення джерел чеської історії

Вахтоміна Валерія

Англіканство як особлива течія раннього протестантизму у Західній Європі

Бура Костянтин

Франтішек Палацький і українська наукова спільнота: деякі питання взаємовідносин

Романюк Євгеній

П. Й. Шафарик як славіст та вчений періоду словацького національного відродження

Костриця Дар`я

Культурно-освітня діяльність Чину Св. Василія Великого на Правобережній Україні від 1617 р. - до сер. XIX ст.: історіографія питання

Войтюк Світлана

Громадсько-політична та наукова діяльність Тадеуша Чацького

Маркевич Оксана

Іван Франко як дослідник-славіст

Ярмошик Іван

Витоки історіографічних студій Волині у першій половині XIX ст.

ІВАН ФРАНКО ЯК ДОСЛІДНИК-СЛАВІСТ

Анна Козел

студентка 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к.і.н., ст. викладач Маркевич О.В.

Болгарські студії в творчості Івана Франка

Іван Франко був визначною постаттю в українській славістиці останньої чверті XIX – початку XX століття. Його дослідження висвітлюють історію та культуру слов'янських народів та взаємини між ними, особливо його увагу привертала Болгарія. Франкознавці вважають, що вперше Іван Франко зацікавився болгарською проблематикою наприкінці 80-тих рр. XIX століття. В цей час він активно листувався з М. Драгомановим, який у 1889 р. прийняв запрошення болгарського уряду і переїхав до Софії, де став професором університету. У листуванні з Франком М. Драгоманов розповідав про свій задум створити «фольклорний український курінь під болгарським дахом». М. Драгоманов акцентував увагу на тому, що болгарська фахова періодика нічим не поступалася польським журналам, в яких уже друкувався Франко. Крім того за сприяння М. Драгоманова стаття І. Франка «Апокрифи і легенди з українських рукописів» друкувалася в одному з випусків «Сборник за народними умотворення, наука и книжника». Вона була присвячена дослідженню історії богомільства як такого, причин та наслідків поширення цього руху в Україні [1, с. 407–408].

Не менш важливий вплив на формування інтересу І. Франка до дослідження історії, літератури, релігії Болгарії, стало його знайомство з Іваном Шишмановим (учень та зять М. Драгоманова, одружений на молодшій дочці Лідії), їхнє знайомство відбулося в липні 1895 р. в Празі на етнографічному конгресі. Надалі два видатні діячі активно листувалися.

Однією з провідних тем, яка цікавила І. Франка в дослідженні історії та літератури Болгарії, було богомільство. Останнє одна з найпотужніших дореформаційних течій, яка залишила помітний слід не лише у слов'янській культурі, а й у загальноєвропейській. Літературна спадщина богомилів і стала предметом досліджень Івана Франка.

І. Франко зазначав: «... популярна секта богомилів своїми доктринами, а головне антипопівською ідеологією, загрожує підірвати основи дотеперішнього суспільного і державного життя» [3, с. 640].

Український дослідник ставився до богомилів досить прихильно, вважав, що своїм вченням богами почали прокладати шлях формуванню нового світогляду. Іван Франко вказував, що саме їхня апокрифічна література дозволила швидко достукатись і захопити соціальні та релігійні низи через її антифеодальну спрямованість.

Також дослідник вказав, що хоча богомільство похитнуло основи християнського вчення, але разом з тим підкреслило важливе значення розуму в пошуках та пізнанні істини.

Розгорнуту характеристику руху богомилів І. Франко подав у праці «Маленькі знахідки із старослов'янської літератури та історії». Дослідник приділяв багато уваги вченню богомилів, яке викладене в «Таємній книзі» або «Іоанновому Євангелії». Богомільство ґрунтувалося на концепції протилежності двох світових начал (добра і зла), безперервна їх боротьба було рушійною силою розвитку як матеріального, так і духовного життя. Богами заперечували інститут церкви, вважаючи її творінням зла і вмістилищем сатани, до ідолопоклонства відносили і шанування ікон, і поклоніння хресту.

В своїй праці І. Франко як дослідник з'ясовує причини, які змусили царя Борила Тирновського скликати в 1211 р. синод духовенства і бояр, який піддав анафемі богомільське вчення [2, с. 553-554].

Видатний українець підтримує думку М. Грушевського, О. Веселовського про те, що у східних слов'ян відголосом руху богомилів стала секта стригольників. Стригольники – це релігійний рух, який виник в другій половині XIV ст. в Пскові, а звідти поширився на решту Руських міст. Стригольники Карп (перукар) та диякон Микита проповідували, що не треба приймати таїнства від духовенства. Вони вважали, що вчити можуть і миряни, а каятись треба припадаючи до землі, без священика. Крім того стригольники заперечували церковну ієрархію та священного дійства, вселенські собори, євангельські писання і воскресіння мертвих.

Нажаль, до кінця підтвердити цей факт так і не вдалося. Проте Іван Франко наполегливо працював над пошуками документальних фактів, які б могли засвідчити присутність богомилів на східнослов'янських землях. Зокрема, досліджував Никонівський літопис, де під 1004 та 1123 роками подаються короткі згадки про богомилів Леонта та Адріана. Крім цього

Франко займався збиранням та описом апокрифічних творів, які були поширені в Україні. Він досить обережно оцінює писемні пам'ятки, які за церковною традицією відносять до богомільства, зокрема це праці «Тактикон» Никона Черногорця та «Святославовий сборник». Аналізу цих пам'яток він присвятив декілька рецензій [4, с. 900-910].

Отже, досліджуючи поширення богомільства на східнослов'янських землях Франко дійшов висновку, що хоча історичні свідчення про богомільську пропаганду на Русі вкрай убогі та сумнівні, але сам факт великого поширення апокрифів та їх умовна назва «болгарські книги», і нарешті богомільська забарвлення релігійних вірувань руського народу свідчать про достатньо величезний вплив богомилів на нашу країну.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шорстківна О. Ф. Україно-болгарські культурні контакти крізь призму творчої співпраці Михайла Драгоманова та Івана Франка / О. Ф. Шорстківна [електроний ресурс] – режим доступу: <http://cobference.nbuiv.gov.ua/repotr/view/id/444>;
2. Франко І. Зібрання творів: У 50 томах. Том 37 – К., 1976-1986;
3. Франко І. Зібрання творів: У 50 томах. Том 38 – К., 1976-1986;
4. Любащенко В. Наукові студії Івана Франка у царині реформаційно-протестанських впливів на Україні / В. Любащенко // Історія – Львів, 2008. – С. 900-910.

*Наталія Українець
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к.і.н., ст. викладач Маркевич О.В.*

Два титани думки і слова: І. Франко про М. Драгоманова

Добре відома істина, що талант повністю розкривається тоді, коли вчений, дослідник, початківець знаходить однодумців. В атмосфері спільної праці відбувається розкриття творчого потенціалу. Історія заставляє замислитись: чи розквітнув би талант словацького славіста П. Шафарика, якби не дружба з Ф. Палацьким, чи знали б ми багато про Гюго Коллонтая, якби не його прибічники? «Справжнім дарунком долі»

для українського державотворення стало знайомство Івана Франка та Михайла Драгоманова. Проте не слід вважати все настільки однозначним. Іван Франко, якого спочатку вважали активним і дійовим «драгомадівцем», поступово відійшов від поглядів останнього, часто критикував його. Завдання цієї розвідки полягає у висвітленні взаємин між двома вченими, а також суспільно-політичні погляди М. Драгоманова на сторінках праць І. Франка.

На той час уже відомі вчені познайомилися, коли у 1890 році був заснований журнал «Народ», у якому активну участь брав М. Драгоманов. На працях І. Франка відбилась печать духу М. Драгоманова. Однак, варто відмітити, що Іван Якович трансформував цей вплив на свій лад [5].

Іван Франко зауважує, що після смерті Михайла Драгоманова відбулося багато змін і в Україні. Русько-українська партія в Галичині, що була ним заснована і при житті переживала підйом – ослабла. Проте, людина жива, поки про неї пам'ятають. Багато галицьких русинів сповідують і розвивають погляди Драгоманова, трансформуючи їх до умов сучасності.

Як писав І. Франко, М. Драгоманов був завзятим противником всілякої неправди і грубіяництва, не любив пустослів'я. Люди, що при зустрічі обіцяють «золоті гори», а на ділі забувають, що віталися – не гідні поваги. Як нащадок козацького роду, поважав у людях простоту, сміливість і свободу у спілкуванні. Не розумів випадків, коли селяни, не роздумуючи, кланяються всім незнайомим панам, або ще гірше, цілують їм руки. Вважав, що інтелігенція повинна поводити себе з простим людом побратськи, тому що це люди важкої праці, і вони повинні звикнути поводити себе вільно серед інших, саме тоді зможуть відстояти власні права і свободи [2, с. 402–405].

Нарешті, треба згадати, що М. Драгоманов залишив інтелігенції заповіт – дати нашому народові повну просвіту, не обкраєну і не фальшовану. Учений звертався до молоді, а головною ціллю його думок був простий народ, його просвіта і прогрес [4, с. 220–228].

Якщо ж звернутися до суспільно-політичних поглядів Михайла Драгоманова, то Іван Франко зауважує, що тут велику роль відіграли умови, в яких виховувався діяч і ставав на ноги. Оточення складала українська, в значній мірі помосковлена інтелігенція Лівобережної України. Давня козацька традиція тут ще від початків ХІХ ст. поєдналася з

ліберальними ідеями Західної Європи, проте, мало було українського націоналізму.

М. Драгоманов розумів, що існує неперервний тиск держави на волю особи тому, щоб зменшити його, він основним структурним елементом своєї будови поклав громаду, найменшу, на його думку, суспільно-політичну організацію суспільства. Проти регламентації та бюрократизації усього життя він висував волю людини, а особливо волю громади як самостійної соціальної одиниці [1, с. 94].

Як стверджував Іван Франко, Драгоманов був продуктом свого часу – часу великих ліберальних поривів російської інтелігенції з доби реформ, часу руйнування кріпацтва. Будучи демократом і республіканцем, він дуже тісно розумів поняття суспільності, але занадто низько ставив вагу і роль інтелігенції, не правильно сформулював її завдання. Лібералізм Драгоманова ґрунтувався на особі, на свободі слова і думки, на неприйнятті лицемірства і брехні.

М. Драгоманов, як історик був еволюціоністом, вірив у неминучий розвиток не тільки в сфері матеріальних явищ, а й у літературі та етиці. Важливим елементом еволюції вважав людський імпульс, який здатний впливати на маси [3, с. 423–439].

На ювілеї Михайла Драгоманова, Іван Франко у своїй промові звернув найбільшу увагу на наукову діяльність діяча, зауважуючи, що Драгоманов ніколи не був кабінетним ученим, він завжди надавав перевагу не книзі, а живому спілкуванню. Разом зі своїм другом, професором В. Антоновичем виклав широкий нарис творів народного духу «Історичні пісні українського народу» з дуже цікавими поясненнями. У цій праці показано, що народна пам'ять жива, коли люди пам'ятають сліди козаків, часи татарської навали та величні образи Хмельниччини. М. Драгоманов навчив нас бачити сліди давніх культурних зв'язків нашого народу з іншими.

І. Франко відзначає, що М. Драгоманов не обмежувався тільки працями про Україну, яких було безліч, а й звернув увагу на письменників і вчених, таких як: Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш та інші. У Києві за власний рахунок він видавав повісті Федьковича, додаючи до них передмову. Варто відмітити, що і в зарубіжній пресі знали про Драгоманова: він писав у італійських та німецьких часописах, а з французьким географом Елізе Реклю описав Україну, у його творі «Опис цілої Землі». Ще перебуваючи в Росії, він написав і видав книгу «Про

українських козаків, татар та турків», у Женеві – цікаві книжки «Про багатство та бідність» і «Про хліборобство» [4, с. 224–227].

Проте, варто відмітити, що І. Франко був першим, хто вказав на суперечність між словами і діями М. Драгоманова, який, будучи ученим світового рівня і слави, розуміючи потребу розвитку української науки, замість того, щоб своїм авторитетом підійняти рівень і престиж цієї науки й створити свою наукову школу, реалізував себе насправді не в українському, а в болгарському культурному просторі. Мова йде про перебування М. Драгоманова в Болгарії, де він допоміг заснувати науковий журнал, до якого подавав ґрунтовні наукові статті. Тобто, звідси випливає, що таких подвигів для українців він не робив. Але про цей факт І. Франко говорить обережно, бо реалізовував ці ідеї М. Драгоманов на кошти Болгарської держави [5].

Отже, можна зробити висновок, що зв'язок І. Франка та М. Драгоманова був тісним. М. Драгоманов був першим суспільно-політичним учителем І. Франка, впливав на його погляди, спрямовував у правильне русло, можливо, інколи й вимагав від нього забагато, але це тільки було на користь.

Варто відмітити, що І. Франко об'єктивно ставиться до діяльності свого учителя. Він із захватом описує його козацький характер, прагнення до справедливості та простоти в усьому. Проте і не оминає критичних зауважень, щодо розходження слів та діла М. Драгоманова.

Список використаних джерел та літератури:

1. Франко І. Я. Спогади М. Драгоманова / І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1986. – Т. 28. – С. 94.
2. Франко І. Я. У десяти роковини смерті М. Драгоманова / І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1986. – Т. 35. – С. 402 – 405.
3. Франко І. Я. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова / І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1986. – Т. 45. – С. 423 – 439.
4. Франко І. Я. (Промова на ювілеї М. П. Драгоманова) / І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1986. – Т. 45. – С. 220 – 228.
5. Михайлин І. Діалог Івана Франка з Михайлом Драгомановим у журналі «Народ»: дискурс прихованої полеміки / І. Михайлин // [Електронний варіант]: Режим доступу: http://journ.lnu.edu.ua/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Mykhajlyn.htm

Ірина Собчук
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Маркевич О. В.

Іван Франко про Кроледворський рукопис

Рукопис, відомий під іменем Кроледворський, отримав свою назву від міста Králevé Dvůr, де був знайдений 16 вересня 1817 р. Вацлавом Ганкою під склепінням церковної вежі. Він складається із дванадцяти пергаментних листів і містить в собі чотирнадцять поетичних творів епічного та ліричного змісту. На думку Й. Добровського цей рукопис написаний між 1290 і 1310 рр. [2, с. 1].

Кроледворський рукопис викликав гостру полеміку в науковому та політичному житті Чехії ХІХ – ХХ ст. Це було пов'язано із ситуацією, що склалася в Європі кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. Головною культурно-ідеологічною течією став романтизм, що визначав великою цінністю народну творчість, з яскраво вираженою тенденцією до возвеличення країни та пов'язаним з цим пошук пам'яток героїчного минулого, як свідчення народної геніальності. Чеські романтики-патріоти старанно шукали зразки такої ж давньочеської письменності. Тому поява в цей час Кроледворського рукопису викликає сумніви в його істинності. О. Сенковський, А. Зейдлер, М. Бюдінгера, Й. Ягіча, В. Ламанский, В. Макушев, Я. Гебауер, Я. Голл, Г. Фрідріх науково критикують рукопис [1, с. 67].

На думку І. Я. Франка кожний народ, який у своєму розвитку досяг високого рівня, який відчув, що таке хороше, що веселе, але разом з тим і збуджує в серці високі почуття, має твори неоціненної вартості. Ті старинні поетичні твори молодого, гарячого серця служать народу і дивують усіх любителів давнини. Вони плекають нові покоління, виховуючи в їх серцях любов до всього свого, бо показують їм блискучий і світлий образ свого народу в давнину.

В таких піснях народ виклав усе, що йому миле і не миле, свою славу і силу, свої ідеї та погляди, вклав образ свого життя. Тому хвалиться ними кожний народ як найціннішим скарбом, який ніхто не може відібрати. Пишаються індійці своєю «Махабхаратою» або «Рамаяною», величається

грек своїми гомерівськими поемами, хвалиться німець своїм співом про Нібелунгів та своєю Гудрун, величаються русини своїм «Словом о Ігоревім полці», лише чехи не мали чим пишатися.

І. Я. Франко вважав Кроледворський рукопис неоціненним скарбом, який колись мали чехи і крихтами якого діляться сьогодні. Він із захопленням ставиться до чеської мови, що чудово розвинулась в древній старовині.

Співи представляють три періоди чеського народного життя: час дохристиянський, час боротьби поганства з християнством, чехів з німцями та час християнства, в якому чехи виступають захисниками і поборниками християнства від татар.

На думку І. Я. Франка найважливішим є перший спів «Чмир і Власлав», який показує героїзм і багатирство, що поєднується з розумом. Спів цей можна віднести до IX ст. і він передає дух Слов'янщини, описуючи боротьбу дрібних удільних князівств між собою. І. Франко вважає цей спів одним із найгеніальніших творінь, залишених із Середніх віків, із часу розквіту романтичної поезії. Він прирівнює його до «Слова про Ігорів похід» та пісні про Нібелунгів, вказуючи, що це є перлина не тільки чеської словесності, але й словесності всіх слов'янських народів.

Події другого періоду боротьби поганства з християнством, чехів з німцями, висвітлюють дві багатирські пісні. Найголовнішим з них є спів багатирський «Забой, Славой і Людек». Цей спів показує хоробру боротьбу братів Забоя і Славоя проти загарбника, короля християнського Любека. Перемога чеського війська є великою. Другий визначний спів «Бенеш Германів», описує поразку саксів Бенешем. Поема «Людиша і Любор» представляє прехорошу, правдиву боротьбу лицарів, в якій перемогу здобув Любор, що отримав вінок від молододі княжної Людиши.

Ще два співи відносяться до періоду християнства. «Ольдрик і Болеслав» описує перемогу над полянами чи поляками, які зайняли Прагу. Спів цей відносять до XI ст. Спів «Ярослав», пов'язаний із перемогою Ярослава над татарами під Голомуцом в 1211 році. Автор описує тут причину походу татар, боротьбу князів руських з Ордою, згадує боротьбу угрів та чехів з татарами, в якій немає ні одного багатиря.

Варті уваги ще два ліро-епічні співи: «Олень» і «Збигонь». Один багатир у «Олені» гине через зраду ворога, а другий у «Збигоні» перемагає тирана і гнобителя та звільняє свою кохану із його замка [3, с. 27-36].

Отже, І. Я. Франко вважав Кроледворський рукопис найціннішим скарбом чеського народу та неоціненною перлиною слов'янської творчості. Він прирівнює його до інших визначних творів середньовічного героїчного епосу, «Слова про Ігорів похід» та пісні про Нібелунгів.

Список використаної літератури:

1. Лаптева Л. П. Кроледворская и Зеленогорская рукописи и их оценка в России XIX и начала XX вв. / Л. П. Лаптева. // *Studia slavica*. – 1975. – №21. – С. 67–94.

2. Некрасов Н. А. Кроледворская рукопис в двух транскрипциях текста / Н. А. Некрасов. – Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии Наук, 1872. – 488 с.

3. Франко І. Я. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / І. Я. Франко. – Київ: Наукова думка, 1977. – Т. 1 – 481 с.

Катерина Цимбалюк

Студентка 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к.і.н., ст. викладач Маркевич О.В.

Іван Франко про події польської історії

У кожного народу є постаті, які є символом нації. Вони стають тією опорою, що попри складні політичні, соціально-економічні, культурні, релігійні умови не дають нації асимілюватися серед інших, втратити свою національну самобутність. До таких осіб в українській історії належить Іван Якович Франко. Важко назвати сферу, до якої він не був би причетним: література, публіцистика, політика, етнографія, психологія, економіка і, нарешті, історія. Це не дивно, адже без знання історії йому важко було б писати історичні твори та й взагалі орієнтуватися у непростій політичній ситуації, яка склалася у XIX ст.

У свідомості більшості населення нашої країни І. Франко перш за все асоціюється з літературою та перекладом. Це пов'язано з тим, що шкільна система освіти передбачає вивчення літературних творів І. Франка. На уроках історії зачіпається в основному громадсько-політична діяльність Франка. В кращому випадку у школі можна почути, що він був

сходознавцем. Та коло історичних інтересів Івана Яковича не обмежувалося лише історією Індії. Основний пласт його історичних досліджень займає історія України, але також приділяється увага зарубіжним країнам, особливо слов'янським. Зокрема, погляди Франка на деякі події історії України вивчали Гуржій, Товстуха, Мороз, Нечиталюк, Ковмір. Дослідники Шевченко та Дунін-Вонсонович досліджували праці Франка, присвячені деяким аспектам польської історії [3, с.5-7].

Якщо розглядати роль І. Франка у дослідженні української історії, то перш за все варто згадати, що він видавав джерела з історії України. Зокрема, він звертав увагу на джерела інших держав і здійснював їх переклад, це праця Геродота, листи іноземних політичних діячів і мандрівників та ін. Також він підсумував досягнення української історіографії аж до ХХ ст. Крім того він займався дослідженням доби феодалізму та зародженням капіталізму на теренах України, при цьому він виробив свою методологію дослідження історичного процесу.

І. Франко жив у Австро-Угорській імперії і не міг не зіткнутися з проблемами слов'янських народів, які постійно боролися за незалежність. Тому він починає досліджувати різні сфери життя слов'янських народів. Історичні праці з цієї проблематики дають нам підстави говорити про І. Франка як славіста. У своїх працях він наполягав, що всі слов'янські народи заслуговують на вільний, самостійний національний розвиток і мають налагодити співпрацю між собою. Також вважав, що українцям можна варто запозичити досвід інших слов'ян. Захопившись славістикою, він переніс її й на інші сфери своєї діяльності, зокрема у громадсько-політичну: заснування 1888 року «Кружка слов'янського».

Найбільший інтерес серед історичних праць з славістики І. Франка становлять ті, що присвячені полякам, і цьому є декілька об'єктивних причин: у Львові проживала велика кількість поляків; українські землі колись були під владою Речі Посполитої, і вивчаючи українську історію цього періоду неможливо було оминати польську; між українськими та польськими представниками національно-визвольних рухів постійно відбувалася боротьба, тому необхідні були знання з історії українсько-польських відносин, щоб об'єктивно відповідати на нападки польських націоналістів.

Дуже важливо прослідкувати наскільки об'єктивно І. Франко міг оцінювати історію народу, який з яким пов'язані складні сторінки української історії. У 1884 році в журналі «Зоря» публікується стаття

присвячена польському повстанню у Галичині 1846 року. Тут він подає дві точки зору на ці події: поляки однозначно звинувачували австрійській уряд у спричиненні цієї різни, разом з тим покладали певну провину на євреїв, які поїли «хлопів» горілкою, щоб розпалювати в них ворожнечу; австрійський уряд мовчав, лише іноді говорила щось несуттєве про дані події. Іван Якович вказував, що рух породжує рух, а історичний процес не є винятком. Тому він говорить про причинно-наслідковий зв'язок між польським повстанням 1830-31 рр. та подіями 1846 р. у Галичині. Зокрема, мова йде про те, що після Листопадового повстання значна частина поляків емігрувала до Галичини, де розгорнула широку підпільну діяльність по підготовці нового повстання з метою відновлення Речі Посполитої. Проте їх діяльність була викритою і учасники заарештовані. Окремо приділяється увага діяльності Едварда Дембовського і Теофіла Вишньовського. Дуже важливо те, що І. Франко виділяє наслідки цих подій. Менш значними на його думку є: загибель кількох сотень людей (шляхта, офіціалістів, слуг) та знищення останньої вільної польської республіки – Кракова [2, с.352-414].

Набагато страшнішими він вважав: занепад серед польської освіченої молоді демократичного духу, що лише починав зароджуватися завдяки діяльності Ценглевича, Госляра, Дембровського, катастрофа 1846 р. утворила прірву між польським народом та польською шляхетською інтелігенцією.

Селяни, які вважали, що панщина вже відмінена, а польська шляхта приховала патент імператора, самі пережили розчарування, коли змушені були повернутися на панщину [2, с.352-414].

Не раз Франку доводилося захищатися від нападків поляків, таких як Т. Романович. Зокрема, у статті «Дещо про польсько-українські відносини» письменник пише, що поєднаний міцними узами з польським народом, які дуже тяжко розірвати. В той же час наголошував, що більш за все любить український народ, але на фоні цього не збирається пригнічувати інші нації, такі як поляків, адже вважає це ганебним [1, с.258-279].

Отже, проблеми польської історії знаходились в сфері інтересів І. Я. Франко, однак він звертав більшу увагу на гострі політичні ситуації: поділи Речі Посполитої, повстання 1846 р. Чимало польських дослідників звертали увагу на його відверту проукраїнську позицію і необ'єктивність у

висвітлені ряду полемічних питань. Разом з тим цим таке трактування можна вважати виявом любові до рідної, української землі.

Список використаних літератури та джерел:

1. Франко І.Я. Дещо про польсько-українські відносини / І.Я. Франко // Зібрання творів у 50-и томах. – К. : Наукова думка, 1986 р., – Т. 46 Ч. 2, – С. 258-279.
2. Франко І.Я. Польське повстання в Галичині 1846 року / І.Я. Франко // Зібрання творів у 50-и томах. – К. : Наукова думка, 1985 р., – Т. 46. Ч. 1, – С.352-414.
3. Кравець М. Іван Франко – історик України / М. Кравець. – Львів : вид-во Львівського університету, 1971. – 216 с.

Марія Ястреб

Студентка 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к.і.н., ст. викладач Маркевич О.В.

Іван Франко про відомих слов'янських вчених

В слов'янському світі важко знайти постать настільки багатогранну як Іван Якович Франко. Виходець із селянської сім'ї, син сільського коваля, він, долаючи численні тяготи, що випали на його долю, став одним з найзначніших діячів європейської культури. За життя Іванові Франку вдалося створити надзвичайно велику кількість художніх творів, різних наукових і публіцистичних робіт, проявити себе в якості ідеолога і соціального лідера. Його 50-томне видання – це великий заряд думок і почуттів, здатних розширювати і збагачувати духовний світ людей. В цій титанічній праці та в інших працях творчого доробку Франка значна увага приділена і відомому слов'янським вченому Осипу Бодянському.

Осип Бодянський народився 1808 р у м. Варві Полтавської губернії в родині священика. Батько хотів, щоб син «пішов по його стопах», а тому віддав на навчання в духовну семінарію м. Переяслав. Перебуваючи там, до рук Бодянського потрапила збірка сербських пісень Вука Караджича і, певно, саме вона справила на молодого семінариста величезне враження і

стала сприяла формуванню інтересу до збору українських пісень та казок. І. Франко наголошує: «Певно, Каджич підбив, чи збільшив охоту молодому Бодянському збирати й наші українські пісні і казки, а за тим само собою мусила бути охота самому писати по-українському й увага на других, що пишуть. Так, замолоду в Бодянського природною ходою виросла прихильність до власного народного слова і вкупі до слов'янських» [4]. Ще одним чинником, що сприяв створенню збірки стало ознайомлення зі збіркою «Українських народних пісень» М. Максимовича. Іван Франко припускає: «З нею, О. Бодянський познайомився, мабуть, ще в Переяславі, і вона дала йому імпульс не лише до власного віршування, але також до збирання народних пісень у своєму найближчому оточенні» [3].

Закінчивши семінарію, О. Бодянський вступив до московського університету на історико-філологічний факультет. Саме у Москві в 1835 році він друкує свої «Наські українські казки». І. Франко наголосив «... у Бодянського не було поетичного таланту, він просто переповідав українськими віршами знані казки... оповідав монотонно, мляво; його форма не блискуча і не передала настрою, який повинна викликати казка. Та є в його віршуванні щось інше, чим ті казки заслуговують на пильну увагу – це національний колорит, який він силкувався надати своїм казкам». І. Франко порушив питання: що таке «національний колорит» і як він реалізовується у збірнику Бодянського? Національне у Казках Бодянського Франко порівнює з творчістю І. Котляревського та його «Енеїдою». Так як і в «Енеїді», що зачаровує багатством своєї мови, змалюванням українських традицій та обрядів, описами костюмів в збірці Бодянського: «те саме – може ще з більшою свідомістю наукової та національної вартості цих рис». Як і в «Енеїді», в казках використано велику кількість прислів'їв, приказок, що свідчить про національний колорит [1].

Іван Франко оцінив діяльність Осипа Бодянського також і як критика, оскільки той виступив рецензентом збірки Григорія Квітки-Основ'яненка «Малороссийские повести». Іван Якович наголошує, що Бодянський вміло зробив акцент на багатстві української народної поезії і прагненні українців до народності, яка за словами вченого «...сама Україна в цілому і в особливостях, де немає кроку без пам'ятника, часу без події, місця без картини, живої істоти без різко проведеної риси на її обличчі, характерних відмінностей у своїх думках, бажаннях і вчинках...

там ви потонете у світі музичних звуків, національних наспівів національної поезії, на мові багатозвучній, мелодійній...».

В 1845 р. Бодянський став редактором журналу «Чтения Общества Истории и Древностей Российских». Завдяки його непосильній праці до 1877 р. йому вдалося опублікувати близько 100 томів. Іван Франко відзначає, що завдяки діяльності Бодянського у «Чтениях» було опубліковано велику кількість матеріалу з української історії, етнографії, філології. В 1855 р. за працю «Про час походження слов'янських письмен» йому присудили ступінь доктора слов'яно-російської філології. В час польського повстання, на жаль, як особа з непевною репутацією, мусив доводити лояльність до уряду, виступити з фальшивою тезою про царську Росію як буцімто захисника самобутності слов'янських народів. Цим солідаризувався з позиціями не київських слов'янофілів на кшталт кирило-мефодіївських братчиків, а московських слов'янофілів-царефілів. Друга закордонна подорож у 1864 р. розширила його знайомство і контакти зі Слов'янщиною (побував, окрім раніше відвіданих міст, у хорватському Дубровнику, пруському Бауцені). Однак на наступне п'ятиріччя члена багатьох наукових товариств: російських, сербського, хорватського – вже не переобрали, відправивши на пенсію. На той час саме життя змусило незалежного і по-козацькому впертого Бодянського відійти від українських справ. Не довіряв він українофільському рухові в Росії. Не в останню чергу через складні стосунки з його лідером П.Кулішем. У поемі «Куліш у пеклі» останній кривдно змалював Бодянського як грошолоба. І. Франко став на захист вченого, мовляв якраз цим йому докоряти годі, бо, наприклад, за величезну роботу над томами «Чтений», Бодянський «... не отримав ані гроша». І. Франко звернув увагу, що родини той так і не завів і, можливо, тому, щоб не жертвувати наукою. Помер «рідкісний у Росії громадський чоловік з козацьким серцем» 7 (18) вересня 1877 р. у Москві, де й похований [2].

Літературну й наукову діяльність О. Бодянського І. Франко оцінив дуже високо. В своїй літературно-критичній статті «Осип Бодянський» І. Франко наголошує, що хоча О. Бодянський і працював багато для російської літератури і, навіть, удостоївся честі бути представленим в «Истории русской этнографии» Н.А. Бикна неоціненим є його вклад і в українську літературу.

Список використаної літератури та джерел:

1. Білецький Л. Т. Основи української літературно-наукової критики / Л. Т. Білецький ; упор., авт. іст.-біограф. нарисів та прим. М. М. Ільницький. – Либідь, 1998.
2. Пилипчук С. Казкознавство Івана Франка / Святослав Пилипчук // Міфологія і фольклор. – 2012. – № 2–3(11).
3. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
4. Франко І.Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. / І. Франко – К.: Наукова думка, 2008, - Т. 53, - С. 175 – 177.

Людмила Левченко
Студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к.і.н., ст. викладач Маркевич О.В.

Іван Франко про українське державотворення

На початку ХХ ст. соціально-політична думка в Україні відображала перехід українського національно-визвольного руху від стадії культурного просвітництва до організованого просвітництва народу і активізації боротьби за визволення народу з-під гніту. Основна ціль політичних мислителів в Україні полягала у підтримці та розвитку національного руху за встановлення державності в Україні.

Особливе місце в українському національному русі, розвитку української культури, соціально-політичної та філософської думки належить Івану Франку. Про нього ми переважно говоримо як про видатного українського письменника, поета, перекладача, філософа. Але окрім цього Іван Франко був завзятим політиком і творцем першої в Галичині партії європейського зразка, розробляв її програмні документи і досліджував процеси, що проходили в той час. Проблеми виникнення держави займали значне місце в житті та творчості Івана Франка, а значна частина його ідей є актуальним і сьогодні. Дані питання ми спробуємо розглянути у запропонованому дослідженні.

Над пошуком відповідей на питання: Яке суспільство ми будемо? Процес становлення суверенної України – суспільний поступ чи регрес? Які критерії застосувати, щоб визначити суспільний прогрес взагалі? [7, с.

93] замислювався не один мислитель. Міркував над цими проблемними питання й Іван Франко. Погляди, які стосуються проблеми виникнення держави, її функцій, соціальної суті займали значне місце у творчості І. Франка. Аналізуючи статті та розвідки, можна сказати, що його думки зазнали певної еволюції у питанні суспільного процесу. Це ми можемо побачити порівнявши статті 1878 р. «Що таке соціалізм?» або «Мислі про еволюцію в історії людськості» з працею «Що таке поступ?» - написаною через 25 років.

Ще будучи студентом, Іван Франко визначив критерій суспільного поступу, яким є щастя людини. У його розумінні, щастя – це єдина мета до якої має прагнути людина. Перебуваючи під впливом модних ідей тогочасного суспільства, юний І. Франко вважав, що «людина досягне того щастя аж тоді, коли наука і праця зіллються до неї воєдино; коли її всяка наука буде корисною працею для суспільства, а всяка праця буде виявом її розвинутої думки, розуму, науки [4, с.229].

Через 25 років І. Франко пише працю «Що таке поступ?». Із висоти свого досвіду, із спостережень над розвитком еволюційних процесів у світовій цивілізації робить висновок, що поступ, який хоч і має «два значення: все змінюється, але чи на гірше, чи на краще?» [1, с. 22], але все ж таки веде до добра.

Суспільний процес – нерівномірне та неоднорідне явище, і на цьому шляху часто люди втрачають різні позитивні надбання, хоча рухаючись вперед «знаходять щось нове». І. Франко поступом на шляху еволюції людства визнає поділ праці, оскільки він веде до прискорення процесу праці, її вдосконалення.

Мірилом поступу суспільства для І. Франка залишалися назавжди свобода і щастя людини. Він був глибоко переконаний, що «... саме багатство, наука, штука не може дати чоловікові повного щастя. Наскільки чоловік може бути щасливим у житті, він може це відчувати у співжитті з іншими людьми, в громаді, нації, родині. Уточнення того почуття любові до інших людей – це є основою всякого поступу: інакше це буде тіло без живої душі» [6, с. 56].

Іван Франко у своїх думках виступав за еволюційний розвиток суспільства, той розвиток, який пов'язаний з волею, працею та старанням людей, розвиток без повстань, революцій, суспільних потрясінь та бунтів. І. Франко є син свого народу, що йде вгору. Та його девізом був «Праця, Щастя і Свобода» [5, с.53-57].

Іван Якович вважав, що державу та політику може замінити діяльність самих громад. І знову об'єднані великі народності або зв'язки можуть за своєю згодою налагоджувати міжнародні суперечки, які виникнуть, вести міжнародні справи тощо. Саме тоді завершиться вся влада в суспільному устрої. Громада у кожному краї, так як і кожна особа в громаді, є вільною, встановлює свій порядок по-своєму, і ніхто не має права нав'язувати їй свої правила. Кожна громада спілкується з іншою заради спільної мети, коли не в силі здійснити щось одна.

Громадсько-державний принцип, який лежить в основі федерації громад та осіб, що створюється заради спільних інтересів та потреб, захищає та гарантує свободу, громадсько-федеративний принцип встановлює відносини між особою та общиною, їх права та обов'язки, залишаючи необмежену свободу слова, спосіб життя, сусідства, освіти тощо. Громадівсько-федеративний принцип визначає відносини між общинами, об'єднаннями та народами. Федерація захищає та зберігає найповнішу та найширшу автономію. З часом Іван Франко змінює акценти: не відкидаючи федералістські відносини, вважає, що федерація може бути плідною лише між самостійними державами. З таких позицій розглядається ідея «народної держави». Іван Франко розкриваючи зміст народної держави вказує, що за цією програмою свідомі та організовані робітники парламентським шляхом зможуть перетворити сучасну державу в народну, представники народу будуть присутні при вирішенні всіх питань та інтересів народу.

Необхідність держави обумовлюється об'єднанням різних громад для спільної мети, підтримка урядом громадської солідарності, перешкоджаючи окремим силам розірвати суспільну цілісність. Значна увага приділяється концепції держави, досліджується виникнення та розвиток держави, простежується процес утворення общин, формування суспільних відносин до утворення самої держави [2, с.157-159].

Іван Франко колись зазначав, що потрібно прикласти багато зусиль аби «з мужиків зробити народ». Він розумів, що в першу чергу повинна вирости свідомість народу. Але як вона може вирости в голодного, бідного, обдертого люду? Він у всьому цьому бачив певне зачароване коло, але і сам розумів, що вся історія розвивається за власними законами та за своєю «течією». І. Франко завжди залишався оптимістом, він вважав, що народ з такою історією, традиціями, даними все ж таки чогось коштує, незважаючи на всі його недоліки та помилки.

Іван Франко завжди почував себе «сином народу», тим хто «вигодуваним твердим мужицьким хлібом». Вірив у воскресіння свого народу й усвідомлював межі «автентичної культурної самосвідомості українського народності» [3, с.19].

Можна зазначити, що ідеї І. Франка є актуальними і в наш час, коли розбудова власної держави залежить від самого народу: яким шляхом піде, чи зуміє зберегти те, що отримали від пращурів. Хронотоп «останніх десятиліть ХІХ віку - ХХ століття» відображається у політичних реаліях ХХІ століття. Бо питання державності, культури, мови і на цей час стоїть під питанням, а отже, і потребує їх розв'язань в умовах перебудови соборної держави. Саме тому будуючи в Україні демократичну державу ми маємо дбати, щоб ідеї І. Франка, які можуть працювати і працюють в рамках правового поля, відповідали гуманним критеріям, які спрямовані на злагоду.

Список використаної літератури та джерел:

1. Франко І. Що таке поступ? / І. Франко. – Зібрання творів у 50-ти т., - К., 1986. - Т.45. - 511с.
2. Андрущенко В. П. Соціологія / В. П. Андрущенко. – Київ, 1998. – 620 с.
3. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота (1856 –1886) / Я.Грицак. – К. : Критика, 2006. – 631 с.
4. Здоровега В. Іван Франко і українська публіцистика / В.Здоровега // Збірник праць кафедри української преси і Дослідницького центру історії західноукраїнської преси. Вип. 7 – 2003. – С.53-57.
5. Лисенко О. Я. Соціологічні погляди І. Франка / О. Я. Лисенко. — К., 1993. – С. 68-72.
6. Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. — К., 1995. —367 с.
7. Хамар У. В. Іван Франко про здійснимість ідеалів / У. В. Хамар // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія. - 2001. - №6. - С.29-35.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Ірина Галіцька
студентка Зкурсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., ст. викладач Маркевич О.В.

Місто Славута на сторінках історіографічної спадщини Ю. Крашевського

Перші письмові відомості про мальовниче містечко Славута датуються XVI – XVII століттям. За одними джерелами Славута, як село, засноване біля 1634 року на місці існуючих до того часу поселень Деражня і Воля. Це нове поселення називалося Славутина і належало князям Заславським. Задовго до заснування Славуті краєм володіли князі Острозькі, наймогутніші тогочасні магнати. В 1673 році містечко перейшло у володіння князя Йосипа-Карла Любомирського, який відав свою доньку заміж за маршалка великолитовського князя Павла-Карла Сангушка. Любомирський подарував молодим Славуту, яка залишалась власністю князів Сангушків до жовтня 1917 року. У 1754 році місто отримало магдебурзьке право. Завдання цієї розвідки полягає у висвітленні культурного побуту, економічного та соціального життя цього містечка у спогадах Ю. Крашевського.

Цінним джерелом для вивчення нашого краю є спогади-нотатки одного із видатних польських письменників та культурних діячів Юзефа Ігнація Крашевського (1812 - 1887), який тривалий час проживав на Волині. У цілій низці творів автора описано побут різних верств українського суспільства. У численних своїх наукових працях, розвідках, статтях, спогадах автор багато місця відводить волинським сторінкам історії. Створені ним графічні роботи зберегли нащадкам пам'ять про архітектурні споруди.

Важливим історичним джерелом є подорожні нотатки Крашевського, в яких описані не тільки враження, а й наведені історичні відомості. У

книзі «Спогади про Волинь, Полісся та Литву» (1840 р.) окремий розділ відведено і містечку Славута.

За розміром розділ невеликий, проте інформативно насичений. В ньому розповідається про Славуту першої половини ХІХ ст., в околицях якої, як зазначає автор, розтягнулися великі маєтки князів Сангушків. Про самих власників містечка, Ю. Крашевський пише, що вони лише «...недавно сюди свою резиденцію перенесли із Заславля», у іншій праці – «Вечори Волинські» (1859 р.), даючи характеристику волинським повітам, відмічає, що «Заславський складається лише з одного Сангушка, який володіє ледве не трьома четвертями повіту» [3, с.11].

Автор відмічає впорядкованість містечка, наявність у ньому різноманітних фабрик, які виробляли різноманітні сукна, ковдри, папір, фланель. А також письменник пише про крамниці та аптеку. Ю. Крашевський зазначає, що містечко Славута, на відміну від інших містечок Волині, вирізняється «...набагато вищою цивілізацією...»[4, с. 63].

Не міг залишити Крашевський без уваги історію євреїв, а зокрема їхньої видавничої діяльності у Славуті. Автор вказує, що «Славута з давніх часів мала відому друкарню єврейських книг, пропонуючи книги для віруючих і календарі для ізраелітів цілої Волині». Письменник також згадує славу єврейську школу [4, с. 63].

В своїх спогадах та описах письменник неодноразово відмічає, що розвиток цього містечка є набагато кращим, ніж інших. Досить величним описує автор князівський палац.

Крашевський також згадує про костел Св. Дороти. Досить цікавою є історія цього костьолу. Приводом для будівництва нового костьолу у Славуті стала смерть у молодому віці княгині Дороти Сангушко, першої дитини у сім'ї князя Євстафія Сангушка і Клементини Чарторийської. Княгиня Дорота народилася у 1799 році, у 1818 році вийшла заміж за двоюрідного батькового брата Кароля Сангушка, через рік розлучилася, лікувалася в Італії, де і померла у Римі у травні 1821 року. У своєму заповіті вона попросила на кошти свого весільного посагу збудувати костьол, там же її поховати. Виконуючи волю доньки, князь Є. Сангушко у 1825 році спорудив велике приміщення костьолу Святої Дороти, у хрестоподібному підземеллі якого поклали домовину із забальзованим тілом княгині Дороти. Костьол будувався як усипальниця роду Сангушків [2, с. 29-30].

Вагоме місце також в описі відводить автор корчмам. Крашевський відмічав мистецьке оформлення їхніх приміщень у цьому містечку та навколо нього [1, с. 41].

Слід також відмітити, що Крашевський під час періоду свого перебування на Волині не одноразово відвідував містечко Слауту, він мав тут приятелів, зупинявся з родиною в будинку Ельжбети Урбановської, тітки своєї дружини.

Отже, невеличке з розміром, але важливе у культурному та економічному аспектах, містечко Слаута привернуло увагу ряду дослідників та письменників. Не в останню чергу через те, що про нього існують цінні спогади польського діяча Ю. Крашевського. Сповнений ліричними відступами, він створює повноцінний образ краю, а його описи вражень та історичні екскурси залишаються цінними джерелом і у наші дні.

Список використаної літератури та джерел:

1. Златогорський О. Містечко Слаута на Волині в описах Юзефа Ігнаці Крашевського / О. Златогорський // Сангушківські читання : збірник наукових праць I Всеукраїнської наукової конференції. – Львів : ПП Бодлак, 2004. – С.41-42.

2. Ковальчук С. Слаута. Минуле і сучасне / С. Ковальчук, А. Ковальчук. – К: ВАТ «Київська правда», 2003. – 268 с.

3. Кондратюк Р. Ю. „Wiescogu Wołynskie” як краєзнавче джерело // Юзеф Ігнаці Крашевський як явище світової культури: Науковий збірник „Велика Волинь”. Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. Т.28. – Житомир, 2002. – С. 10-14.

4. Kraszewski J.I. Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy. –Warszawa, 1985. – S. 185.

Дмитро Ткачук

студент 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к. і. н., ст. викладач О. В. Маркевич

Історичні праці Вацлава Ластовського в контексті Білоруської історіографії поч. ХХ ст.

В 1910 році у місті Вільно сталася визначна подія, що поклала початок історичної науки Білорусі. Це був вихід у світ «Короткої історії Білорусі», що була «першою книгою, написаною білоруською мовою Білорусі і для білорусів» [2, с. 273]. Її автор – Вацлав Ластовський. Під час її написання історик взяв за основу власну концепцію, викладену у статті «Що потрібно знати кожному білорусу?». Ці два твори по суті вважаються основними працями Вацлава Устиновича, який на початку ХХ ст. був активним учасником національно-культурного відродження Білорусі.

Загалом питання історичних праць В. Ластовського лише частково відображена в історіографії. Зокрема, значну увагу цій темі приділяли В. Деружицький [1], Л. Довнар [2], І. Міхеєв [5], А. Фадєєв [6] та інші.

Метою даної статті є на основі творів В. Ластовського «Що потрібно знати кожному білорусу?» та «Коротка історія Білорусі» визначити його погляди на історичний розвиток своїх співвітчизників – білорусів.

На початку дослідження коротко охарактеризуємо сторінки життєпису цього видатного історика. Вацлав Устинович Ластовський народився в 1883 році в селищі Колесники Віленської губернії. Ще з юності був членом соціалістичних партій. З 1909 по 1914 рр. працював у Вільно секретарем редакції журналу «Наша Нива», а в 1916 – 1917 рр. – редактором газети «Гомін». Брав участь у створенні Білоруської Народної Республіки (БНР), де навіть займав посаду міністра в уряді. Весною 1919-го В. Ластовський вступив в Білоруську партію соціалістів-революціонерів, а згодом був включений до її Центрального комітету. На початку 1920-х рр. жив в Ковно (нині Каунас), де займався науковою роботою та був редактором журналу «Кривич». У 1927 р. він визнав Радянську владу, став громадянином СРСР і переїхав до Мінська, де працював директором Білоруського державного музею. Пізніше його діяльність пов'язується з Інститутом білоруської культури, а в 1928 році – із Білоруською Академією наук, де обіймав посаду секретаря. У 1930 р. був заарештований разом з іншими нашими вченими і без суду засланий. У 1938 р. після повторного арешту його розстріляли як «ворога народу». І лише через півстоліття, в 1988 році, його реабілітували. В роки незалежності Білорусі було навіть засновано премію імені В. Ластовського, яку, починаючи з 2007 р., вручають найкращим викладачам білоруськомовних вищих навчальних закладів.

В своїх працях дослідник розвивав власну модель національної історії, яка, на думку І. Міхеєва, «базується на комплексному аналізі

білоруської культури в історичній перспективі з констатацією її трагічного минулого і кризового сьогодення, що виявляє в її автора рішучого і безкомпромісного борця за якнайшвидше і радикальне національне відродження» [5, с. 122]. Полонізація та русифікація наклала негативний відбиток на стан розвитку справ в культурі. Тому білоруська інтелігенція мала стати рушійною силою для підняття національної самосвідомості у білорусів. Саме тому у 1904 році Вацлав Устинович опублікував статтю «Що потрібно знати кожному білорусу?», де у формі запитань та відповідей автор поставив перед собою завдання, яке в кінцевому результаті мало «в кожному пробудити бажання не тільки писати в анкетах, що він білорус, але й вести себе як справжній білорус» [4].

У творі автор виклав власне бачення історичного процесу Білорусі. У давні часи білоруси жили самостійно і завжди управляли життям суспільства через віче, народні збори, старійшини радилися і вирішували всі питання за згодою. Пізніше вже вони почали вибирати собі князів, яким доручали керівництво державою. Найважливішими, на його думку, князями були Рогволод, що княжив у Полоцьку в X столітті, Ізяслав, Брячислав, Всеслав та ін.

Близько XIII ст. Білорусь була розділена на багато дрібних князівств. Від цього народ дуже ослаб і мало не потрапив під владу чужинців, але пізніше білоруські землі були знову об'єднані і держава виникла у формі Великого Князівства Білоруського (Литовського). Державною мовою була білоруська, на якій «проходили всі суди і сейми, писалися всі документи, говорили всі пани, вельможі, князі ... нею навчалися в школах і молилися в церквах і костелах» [6]. Пізніше сюди приєдналася Польща. Це з'єднання сталося для того, щоб легше було боротися проти нападу татар, московитів та інших ворогів. Але, на жаль, це об'єднання користі Білорусі не принесло: замість допомоги поляки відбирали у білорусів свободу і рівність, закріпачували та ополячували їх. В результаті цього періоду вони розвивалися без своєї писемності, державного і громадського права.

В кінці XVIII ст. Річ Посполита, і разом з нею Білорусь, була розділена між Росією, Австрією і Німеччиною. Тоді ж московські «брати» почали ще більше пригнічувати білоруський народ. В цей період тут складається, на думку історика, така тенденція: поляки тягнули білорусів-католиків до себе, а росіяни – православних, щоб вони забули свою національну ідентичність. Наприкінці статті Вацлав Ластовський зазначає, що білоруський народ в цих складних умовах проявив надзвичайну

живучість і силу. В цей період у нього все практично відібрали: школи, церкви, ліси, річки, міста, і багатство. Проте одне назавжди залишилося в їх серцях – мова, через яку «народ зуміє відродитися і знову стати великим, сильним і славним» [4].

Ця ж концепція була яскраво виражена в його систематизованій праці «Коротка історія Білорусі». Доля цієї книги виявилася непростою. Відразу після видання на неї накиннулися мінські чорносотенці та інші великоросійські шовіністи, натякаючи на «сепаратистські нахили» у праці. Уже за радянських часів за це ж книга була заборонена і до розвалу СРСР ховалася навіть від істориків-професіоналів в закритих сховищах. І тільки в 1993 р. Мінське видавництво «Університетське» випустило її в науковий обіг.

У передмові до книги В. Ластовський пояснив, чому він взявся за цю роботу. На його думку «історія – це фундамент, на яких будується життя народу» [3, с. 4]. Робота цікава тим, що вперше білоруська історія подається не як історія «східних кресів» Речі Посполитої або Північно-Західного краю Російської імперії, а як історія самобутньої держави. Автором були використані дослідження етнографічного, історичного і статистичного характеру російських, польських і білоруських учених, в тому числі М. Каяловича, Е. Карського і М. Довнар-Запольського, опубліковані збірники документів. 27-річний В. Ластовський не займався сам історичними дослідженнями – його праця є «національною компіляцією історії, зміст якої результатів виходив суто з політичних потреб і базувався на досліджених історичних фактах» [1].

Праця «Коротка історія Білорусі» структурно розділена на п'ять періодів: 1) від давніх часів до втечі полоцьких князів в Литву (від найдавніших часів – до 1129); 2) від повернення полоцьких князів до смерті Вітовта (1129 – 1430 рр.); 3) від смерті Вітовта до Люблінської унії (1430 – 1569 рр.), де в основі історичної концепції стала теорія «золотого віку культури»: від видання в Празі книг Біблії Ф. Скорини до створення Речі Посполитої; 4) від Люблінської унії до поділів Польщі; 5) Білорусь під російським пануванням.

В сучасній історіографії часто не поділяють деякі позиції у творі В. Ластовського. Зокрема, історія Білорусі розглядалася як історія саморозвитку суспільної самосвідомості, а це було пов'язано з релігійністю; ідеалізація громадських структур XV – XVI ст., перебільшування ролі інтелігенції у формуванні нації. Також нинішні

історики закидають Ластовському те, що він практично нічого не сказав про повстання білорусів проти царизму в ХІХ столітті, ні словом не згадав Кастуся Каліновського. Однак це цілком зрозуміло, адже книга видавалася в 1910 році в царській Росії і на ті часи критикувати царів – це те саме, що критикувати режим, за що могли стратити, або відправити у заслання.

Отже, праці Вацлава Ластовського відіграють ключову роль в білоруській історіографії, адже вони заклали початок історичної науки держави взагалі; задали шлях самовизначення білоруської нації і фактично визначили основи державності Білорусі.

Список використаних джерел та літератури

1. Деружицкий В. Столетие исторической науки беларуси / В. Деружицкий // «Секретные исследования». – №20. – 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://secret-r.net/arkhiv-publikatsij/10-2010/stoletie-istoricheskoy-nauki-belarusi>
2. Довнар Л. До и после Вацлава Ластовского: белорусская наука о книге в контексте персонального книговедения / Л. Довнар // Кнуготуга. – Вільнюс, 2013. – Т. 60. – С. 169 – 190.
3. Ластовский В. Кароткая гісторыя Беларусі / В. Ластовский. – Минск: Университетское, 1993. – 119 с.
4. Ластовский В. Что нужно знать каждому беларусу? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sakavik.net/2014/06/07/вацлав-ластовский-что-нужно-знать-каж/>
5. Міхеев І. Концепція «Кривицького відродження» Вацлава Ластовського / І. Міхеев // Філософія в Білорусі та перспективи світової інтелектуальної культури. – Мінськ: Право та економіка, 2011 – С. 121 – 127.
6. Фадеев А. Про перспективи націоналістичного руху в Білорусії / А. Фадеев // Євразійський вісник: Журнал теорії і практики євразійства. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-journal.ru/soyuz-st6-2.html>

Світлана Кравчук
Студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: д.і.н., професор Ярмошик І.І.

Образ козацтва у творі Г.Сенкевича «Вогнем та мечем»

Людська історія має безліч моментів, які завжди привертали увагу науковців та дослідників. У нашій історичній науці так, без сумніву, є історія козацтва. Дослідженням цієї проблематики займалися літописці (Грабянка, Величко), мандрівники, історики, письменники, про козаків згадували у мемуарах. Але тема козацтва цікавила не тільки українських, а й польських письменників. Це зумовлено історично і пояснюється тісними зв'язками двох сусідніх народів, перебуванні українських земель під владою Речі Посполитої та впливом козацтва на долю останньої.

І саме у середині XVII ст. відносини українців та поляків були насичені багатьма суперечностями, відповіді на які дослідники і досі шукають.

Ці важкі моменти національного самовизначення нашого народу знайшли місце у художній літературі. Одним з найвизначніших є роман польського письменника Г.Сенкевича "Вогнем та мечем". Завданням даного дослідження є аналіз образу українського козацтва у вищезгаданому творі. Об'єктом його є погляд на українське козацтво у польській історіографії. Предметом дослідження є відображення образу українського козацтва у творі Г.Сенкевича.

Перш ніж перейти до аналізу положень цього художнього твору, варто згадати ті фактори, що вплинули на формування світогляду письменника. Адже кожен автор пише з власного погляду та позиції, що сформувались протягом життя.

Генрік Сенкевич походив зі збіднілої польської шляхи. Під час навчання в університеті розпочав свою письменницьку діяльність. На його світогляд вплинув не лише навчальний процес, а й численні подорожі Європою та Америкою, внаслідок чого у нього сформувалась скептична думка про цивілізацію, заснованої на владі грошей, що поєднувалася з щирим почуттям патріотизму до польської держави як до найціннішого явища [3]. У 80-х рр. XIX століття письменника зацікавила історія своєї

країни. Актуальними на той час були роздуми над поділами Речі Посполитої кінця XVIII ст., внаслідок яких ця держава була ліквідована.

Польський народ намагався відстояти своє право на державу, та ряд поразок у повстаннях змусив їх змінити шлях боротьби. Таким чином перед інтелігенцією було поставлено завдання пробудити у поляків почуття патріотизму, відшукати в історії приклади відданості Батьківщині. Крім того, інтенсивна русифікація спонукала до зміни методів підняття духу патріотизму. Тому Г. Сенкевич намагався показати читачеві силу національної єдності перед обличчям загрози [4].

Яскравим прикладом цього є його роман „Вогнем і мечем”(1883), де автор не просто симпатизує польській шляхті, а й ідеалізує її.

При описі суспільного та політичного життя на українських територіях, Сенкевич використовував твір Гійома Ле Вассера де Боплана „Опис України”. Він і сам зазначав, що користувався інформацією, запозиченою з нього [6]. Варто зазначити, „Опис України” Г. Боплана на той час в українській та польській історіографіях вважався беззаперечним джерелом. Так, історик В. Антонович дав оцінку цьому твору: „Найбільша перевага записок Боплана в тому, що він, як чужоземець, не був особисто зацікавлений у козацько-шляхетській суперечці і тому передає її мотиви цілком об’єктивно, без упередженої думки, щоб звеличити або принизити ту чи іншу сторону” [1].

Окремим питання є опис у романі Г. Сенкевича атмосфери та порядків на Запорізькій Січі. Звичайно, він не міг зобразити козацтво лише з позитивної сторони, оскільки втрачалася б патріотична спрямованість цього твору. Хоч автор і позитивно подав характеристику особистих рис гетьмана Б.Хмельницького та полковника Богуна, козацької гідності, відданості, безстрашності, українці все ж зображуються безкультурними та невдячними[2].

Роман також містить ряд важливих фактів про життя та устрій козацтва. У IV розділі розповідається про те, що всі січовики мали свою роботу. Одні у шинку, інші наймались у старостівські підряди чи займались ремеслом. Запорожця описано як людину вмилу, яка за все бралась: чи будинок ставити, чи то шити сідло[5]. Автор зазначав, що на Січ йшли рішучі та сміливі люди, тверді у своїх переконаннях, оскільки „звідти ніхто не повертався”.

Порядок був і у військових таборах. Основним органом вважались загальні збори, участь у яких міг приймати кожен запорожець. Під сумнів

не підлягав авторитет і самого гетьмана. Навіть тоді, коли козаки відпочивали, варто було лише сповістити про готовність до бою, одразу поставало дисципліноване військо. Варто зазначити, що і саму козацько-польську війну Г. Сенкевич назвав братовбивчою.

У романі можна побачити багато суперечливих моментів. Українські читачі на підсвідомому рівні розуміють, що таке сприйняття цього роману пояснюється саме світоглядними позиціями того часу: реалізму та позитивізму, які примушували так сприймати текст, але аж ніяк не тим, наскільки точно і правдиво Г. Сенкевич зумів відтворити події минулого [5].

Але перш за все, при аналізі твору, варто враховувати особисту думку письменника та вплив середовища на його позицію. Без сумніву, Г.Сенкевич головною метою написання свого твору вбачав у пробудженні патріотизму та почуття самотності у польського читача. Заради цього він і змальовував шляху з усіма її чеснотами. Деякі дослідники намагаються дати відповідь на питання: чому образ українства постає не таким привабливим перед читачем? Чи є лише в цьому вина автора? Відповідь на це спробував дати польський історик Ольгерд Гурка [2]. На мою думку, автор не мав ніяких упереджень щодо українства. А вся проблема неточностей полягає в тому, що Г. Сенкевич використовував праці тоді популярного історика Людвіка Кубали, у дослідженнях якого було помічено багато неточностей та перекохань історичних фактів.

Тому немає підстав вважати, що образ Січі у даному романі є результатом упередженого ставлення, що стало результатом історичного протистояння української та польської націй.

Не слід забувати, що роман Г.Сенкевича „Вогнем та мечем” був і залишається яскравим явищем в літературному житті України та Польщі, не залишає байдужим і сучасного читача, досі лишається популярним. Аргументом цьому свідчить сучасна його екранізація.

Він і зараз спонукає нас до роздумів над нашим минулим, вивчати його та робити висновки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боплан Г.Л. Опис України; Меріме П. Українські козаки та їхні останні гетьмани; Богдан Хмельницький / Пер. з фр., приміт. та передм. Я.І. Кравця - Львів: Каменяр, 1990. – 301 с.

2. Васьків М. Світло і тіні Генріка Сенкевича : "Вогнем і мечем": антиукраїнський роман чи твір для "зміцнення сердець"? // День. - 2012. - № 229/230 (14-15 груд.). – С. 9
3. Горский И. Исторический роман Сенкевича.- М., 1966.
4. Радишевський Р. Література та історія в романі «Вогнем і мечем» Генріка Сенкевича//Філологічні дослідження
5. Сенкевич, Г. Огнем и мечом [Текст] : роман / Г. Сенкевич. - Москва: Эй-Ди-Лтд, 1994. - 736 с.
6. Чужа Т. Непольські джерела роману Генріка Сенкевича «Вогнем і мечем»/ Т. Чужа // Українська полоністика. - 2007. - №3. – С. 25-31.

Віталій Матвійчук
студент 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Маркевич О.В.

Сарматський міф в польській історіографії

На сьогодні уже доведене твердження, що історична наука не застрахована від міфотворчості та міфологізації. У сучасній науці досі переважає думка, що вона вільна від міфу і принципово з ним не сумісна, що міф, як щось доннаукове та ірраціональне успішно долається науковим світоглядом. Проте, як показує час, історичні міфи дуже стійкі та можуть існувати не одне століття. Яскравим прикладом цього є так званий «сарматський міф». Дослідження та переосмислення польського історичного міфу надасть можливість зрозуміти сутність та природу міфотворчості на сьогодні. Питанням польського сарматизму займалися С. Бухарін та Н. Ракітянський [1], М. Лескінен [4; 5; 6] та інші.

XVI – XVII століття – це період початку формування національної самосвідомості та ідеології в Східній Європі. Саме тоді в умовах, коли послаблюється Чехія та занепадає Угорщина, роль найсильнішої держави в Центральній Європі переходить до Польщі. В той час специфічним державно-політичним ладом Польської держави по праву можна вважати «шляхетську демократію». Така «демократія» представляла собою владу лише одного стану – шляхетського (привілейованого). Шляхта

користувалась виключними функціями та привілеями в порівнянні з іншими станами. Саме в цих умовах в Польщі визріває ідея «сарматизму». З її прийняттям польське суспільство формує свій менталітет, а також політичну й історичну самосвідомість, заявляючи про своє особливе місце в системі європейських народів [4, с. 19–29].

Вперше про сарматизм заговорив польський історик Ян Длугош (1415 - 1480) [6]. Він утверджував в польському суспільстві відчуття гордості за своє історичне минуле та державний патріотизм [1, с. 111]. Як відбиття етнічної специфіки польського менталітету, це поняття закріпив астролог Матвій Карпига (1457-1523). Широку популярність одержав його трактат «Про дві Сарматії» (1517). Ця праця стала головним джерелом відомостей про Польщу й Східну Європу на Заході. Про її значення у формуванні національного польського менталітету свідчить той факт, що праця витримала 14 видань лише в XVI ст. [7].

Однак розквіт польського сарматизму припав в епоху пізнього Ренесансу (рубіж XVI –XVII ст.). В той час основоположною думкою була теза про особливе походження польського народу. Цікавим є те, що під поняттям «особливе походження» підпадало лише шляхта, а не весь польський народ. Саме шляхті відводилась роль предків сарматів, в той час як «холопи» вважались виключно пращурами слов'ян [1, с. 111].

У XVII ст. сарматизм як ідеологія загалом був прийнятий дворянством. Під ним почали розуміти сукупність властивих лише польському шляхетському стану особливостей менталітету, які проявлялися у світогляді, образі й стилі життя, у побуті, певному типі культури й політичного поведіння. У пошуках історичних коренів шляхтичі навіть почали виводити свої родоводи від древніх сарматів. Без сарматського кореня шляхтич уважався несправжнім [7].

До кінця XIX ст. сарматизм пов'язувався передусім зі старовинними польськими звичаями, історичними традиціями та образом сармата-шляхтича. В кінці XIX ст. під сарматизмом почали розуміти комплекс звичаїв, стереотипів, які характеризували типового поляка до середини XVII ст. А в 20-30-х роках XX ст. він ототожнювався з традиціями і поглядами польського дворянства старопольського періоду історії Польщі. Сарматським вважалось і польське мистецтво – особливо культура епохи бароко [5, с. 11].

Варто відмітити, що разом із генезисом поняття сарматизму, змінювався і сам образ сармата-шляхтича. Класичним воно стало в період

Чотирьохлітнього сейму (1788—1792). Саме в цей час постає образ «освіченого сармата». Під ним розумівся істинний патріот, освічена людина, що сповідувала ідеї філософів-просвітителів і одночасно поважала старовинні польські звичаї. А в другій половині XIX ст. типовий представник сарматизму це передусім доблесний шляхетний лицар-шляхтич [1, с. 120].

Головна функція лицаря-шляхтича – захист вітчизни. Також невід'ємною рисою сарматського лицаря був захист віри своїх предків, та усього християнського світу від невірних [4, с. 110 - 113].

Поряд з лицарським образом в сарматизмі присутній образ шляхтича-поміщика – батька сім'ї, господаря, готового у випадку необхідності взяти в руки зброю, але більш схильного до сімейного вогнища [5, с. 10]. Історично ідеологія сарматизму відбивалася не тільки в поняттях, але й в особливих манерах, «східному» стилі одягу, а також у мистецтві – у відповідному стилі зображення польського дворянина, що одержав назву «сарматський портрет». Протягом XVII і XVIII ст. польські аристократи бажали, щоб художники зображували їх «сарматами» [7].

Сарматизм піднесено і романтично оспівано поетами і письменниками, зокрема, в творах Вацлава Потоцького, Яна Крістофа Пасіка, Анджея Збилітовського. У XIX ст. «Сарматський стиль» Речі Посполитої був барвисто описаний Генриком Сенкевичем в епічній трилогії «Вогнем і мечем», «Потоп» і «Пан Володичевський» [1, с. 120].

Аналізуючи польський сарматизм, не можна обійти стороною і його український варіант. Поширення серед українства цього міфу було викликано зростанням національної самосвідомості, етнічним розвитком, та зіткненням із іноетнічним населенням Речі Посполитої. А це у свою чергу призвело до знайомства з гуманістичними концепціями, які викликали цікавість до свого походження представників різних верств українського населення.

В українській свідомості сармат ототожнювався з лицарем-воїном, вірним солдатом та захисником Речі Посполитої. Його «сарматскість» пов'язувалась не лише з шляхетським походженням, а й з етноконфесійною приналежністю: вона однозначно свідчила про його слов'янське коріння.

Іншим від польського, в українському сарматизмі є і поняття терміну «народ». Український «народ сарматний» – це спільнота, яка не маючи власної держави, поєднана перш за все православною вірою, історичним

корінням, мовою і єдиним походженням. Для них Батьківщина – Русь, але в першу чергу, як культурно мовне середовище [4, с. 141-151].

Чи не вперше український сарматизм фіксується в українського мислителя С. Оріховського. Для нього Сарматія – це Річ Посполита, а сармати – народи, що її населяють. Причому поляки є ядром сарматських племен і об'єднують їх.

Одним з найцікавіших моментів розвитку української сутності сарматизму є його серйозна трансформація під час Національно-визвольної революції 1648–1657 рр. Зокрема, у Білоцерківському універсалі Б. Хмельницького (за С. Величком) відтворюється теорія, згідно з якою сармати, що знаходилися на території України, розкололися, й певна частина їх (поляки) переселилася на землі сучасної західної Польщі. Тут вже не йдеться про споконвічну першість поляків (як у Оріховського), а лише наголошується, що поляки в силу «пожадності» захопили Русь – у своїх братів [3].

Одним із цікавих фактів прояву українського сарматизму є призначення у 1677 р. Ю.Хмельницького гетьманом, коли султан надав йому титул князя Сарматійського, що мало б підкреслити автономність його країни. Даний польський міф вдало показує, якою є «живучість» у неправдоподібних історичних судженнях. Проіснувавши з XIV по XX століття, він викликав природну реакцію в фахових істориків наслідком чого було написання статей, монографій, захист дисертацій, де обґрунтовано викладали сутність історичної міфотворчості та сарматизму зокрема. Тому на сьогодні «сарматизм» як ідеологія визнана науковцями такою, що є не вірною в своїй основі, і використовується лише в обігу псевдо-науковців та любителів фальсифікації історичного минулого.

Список використаної літератури:

1. Бухарин.С.Н. Россия и Польша. Опыт политико-психологического исследования феномена лимитрофизации / С. Н. Бухарин, Ракитянский.Н. М; Отв. ред. О. А. Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2011. – 944 с.

2. Коллектив исторического факультета МГУ. Историография истории южных и западных славян[Електронний ресурс] : М., Изд. моск. у-та, 1987 – 132 с. Режим доступу: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000061/st004.shtml>

3. Кресін Олексій. Український сарматизм // Мала енциклопедія етнодержавознавства. — Київ: Генеза, 1996. — С. 136.

4. Лескинен М. В. Мифы и образы сарматизма. Истоки национальной идеологии Речи Посполитой / М. В. Лескинен, Москва, 2002. — 178 с.

5. Лескинен М. В. Образ сармата в истории. На пути формирования национального самосознания народов Речи Посполитой во второй половине XVI – первой половине XVII вв. [Электронный ресурс] : автореф. дис...канд. іст. наук : 07.00.03 / М. В. Лескинен; Москва Российская Академия Наук, Институт славяноведения – Електрон. дані (1 файл). – м., 1998. – [33 с.]. – Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/v/456806/a?#>

6. Лескинен М. В. Национальный идеал поляка в истории: образ шляхтича-сармата / М. В. Лескинен // Славянский альманах. – 1998. – С. 256–280.

7. Польський сарматизм [Електронний ресурс]: матеріали IV Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, Житомир, 9-10 листопада 2012 р. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/8258/>

Іван Свиденюк

Студент 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к.і.н., старший викладач Маркевич О. В.

Польська історіографія про Волинську землю (XIX – поч. XX ст.)

Український і польський народи споріднені не тільки своїм слов'янським походженням, етнічною та мовною близькістю, а й спільністю історичної долі, багатовіковими відносинами в релігійному, культурному, господарському, громадсько-політичному житті. Історія України та Польщі характеризується особливим динамізмом, складністю соціальних, економічних та політичних процесів. Змінюються політичні режими, зовнішні та внутрішні орієнтири розвитку – все це драматично відбивається на долі суспільства, соціальних груп та кожного громадянина. З огляду на логіку розвитку історичної науки в сучасній Україні та польсько-українських культурних, наукових, політичних відносин,

вбачається актуальним простежити відображення у працях польських істориків проблем минулого Волині.

Мета статті – описати ключові аспекти висвітлення історії Волині польськими істориками в XIX – на початку XX ст..

Історичні традиції вивчення розвитку Волині започаткувалися на зламі XVIII - XIX ст. Відбувалося це в складних умовах для регіону: після Другого поділу Польщі частина Волині відійшла до Російської імперії, а після Третього поділу – вся Волинь була включена до складу Російської імперії. Після цього розпочалося історико-краєзнавче дослідження історії регіону польськими, російськими та українськими вченими.

Сучасний дослідник, доктор історичних наук І. І. Ярмошик у процесі історичного вивчення польськими дослідниками минулого волинського регіону та Правобережної України виділяє такі етапи:

1. Перша половина XIX ст. – становлення традицій історичного вивчення волинського минулого польськими авторами у новоутвореній після поділів Речі Посполитої Волинській губернії. У цей час пануючим напрямком досліджень був романтизм;

2. Друга половина XIX–початок XX ст. – дальший розвиток процесу історичного вивчення Волині в умовах приналежності її до Російської імперії, становлення його нових науково-методичних засад, розвиток джерельної бази, розширення проблематики, в дусі позитивістської історіографії;

3. Міжвоєнний (1920 –1939 рр) період польської історіографії про Волинь в умовах існування Волинського воєводства II Речі Посполитої, для якого характерно еволюція позитивізму із елементами неоромантизму;

4. Історіографія Польської Народної республіки про минуле Волині (1945 –1991 рр);

5. Висвітлення проблем волинської історії на сучасному етапі розвитку історичної науки в Республіці Польща [1, с. 61].

У середині кожного із зазначених етапів можна виділити окремі підетапи, обумовлені суспільно-політичними подіями, які відбувалися в житті польської людності упродовж XIX ст. та накладали свій відбиток на трактування істориками подій як їх польської, так і української історії, з'являлися нові наукові підходи в історіографічному дослідницькому процесі.

Після розпаду Польщі і до листопадового повстання 1830–1831 рр. багато авторів задумувалися над причинами занепаду польської держави, в історичній думці намітилося два головних напрямки: 1) монархічний, репрезентований працями А. Нарушевича та його послідовниками; 2) республіканський, основні положення якого викладені у працях М. Вельгорського і які пізніше знайшли своє продовження у дослідженнях Й. Лелевеля [2].

Важливу роль у організації та розвитку польської науки її початку ХІХ ст. відіграло «Товариство приятелів наук», яке виникло у Варшаві у 1800 р. за ініціативою провідних польських учених. Історичний напрямок досліджень був одним із головних у діяльності товариства. На сторінках його видання «Пам'ятники Варшавські» регулярно друкувалися матеріали з історії Польщі, України та Волині.

Представники романтичного напрямку в польській історіографії, що досяг розквіту в 20-40 рр. ХІХ ст. не мислили Україну без Польщі, вважаючи Правобережну Україну споконвічно польською землею. В рамках цього напрямку функціонувала «українська школа». Її представники (С. Гоцинський, М. Гославський, Т. Падурра, Ю. Коженювський та інші) критично ставилися до становища польського населення в Україні, визнавали існування українського народу, водночас, не мислили Правобережну Україну без Польщі.

Упродовж ХІХ ст. польськими науковцями було опубліковано велику кількість джерельного матеріалу з минулого Речі Посполитої, значна частина опублікованих документів стосувалася України взагалі та Волині зокрема. Це було зроблено серійних багатотомних виданнях та виданнях К. Сенкевича, О. Пшездзецького, Т. Вежбовського, А. Грабовського та інших. Таке значне розширення джерельної бази історичних досліджень, до якого прилучилися й польські науковці дало змогу підготувати значну кількість ґрунтовних досліджень із різних проблем історичного минулого Волині.

Розвиток польської історичної науки відповідав світовим тенденціям: романтичний напрям змінив позитивістський. Найбільше уваги в своїх дослідженнях історії Волині приділяли Ю. І. Крашевський та О. Пшездзецький. Їх праці характеризуються використанням джерельної бази, порівняно з працями романтиків, більшою науковістю, більш вузькою спеціалізацією істориків.

Новий етап у розвитку польської історіографії Волині розпочався після утворення Другої Речі Посполитої. Серед дослідників цього періоду слід відзначити: Є. Сенницького, який обстежив архітектурні пам'ятки Волині, що мають історичну цінність і за матеріалами його досліджень було видано альбом; М. Кордубу, що приділяв увагу давній історії Волині; Я. Фітцке, який почав організовувати музейну справу на Волині та проводив розкопки; О. Цинкаловського котрий вивчав архітектуру, топоніміку та історію Волині [1, с. 136-141]. В цей період під редакцією Я. Гоффмана у Рівному видавався «Волинський щорічник», на сторінках якого публікувалися краєзнавчі матеріали, огляди краєзнавчої літератури [3]. До сьогоднішнього дня внесок цього наукового видання ще не знайшов належного висвітлення у вітчизняній історіографії. Можливо, однією із причин такого стану є те, що часопис був орієнтований лише на учительство Рівненського повіту, виходив обмеженим тиражем [4, с. 44].

Значний внесок у вивчення минулого Волині в міжвоєнний період зробило і Волинське товариство краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини. Воно проводило інвентаризацію і фотографування історичних пам'яток, організовувало краєзнавчі виставки, експедиції і екскурсії, його члени проводили популярні лекції про Волинь, товариство видавало власний часопис, співпрацювало з іншими польськими та закордонними товариствами, близькими з ним за діяльністю [5, с. 23].

Отже, польські історики XIX – початку XX ст.. створили низку досліджень з історії України та Волині, зокрема. Аналіз їх творів засвідчує різні підходи до розуміння історичного розвитку регіону. Вони приділяли увагу не лише вивченню минулого, а й збереженню історичних пам'яток, організації музейної справи, археологічним дослідженням у регіоні.

Список використаної літератури:

1. Ярмошик І. Польська історіографія 1800-1939 рр. суспільно-політичного і культурно-духовного розвитку Волині/ І. Ярмошик. – Житомир: «Волинь», 2010. – 512 с.

2. Историография истории южных и западных славян [Електронний ресурс] / под ред. Л. В. Горина, В. Г. Карасев, Г. Ф. Матвеев и др.. – М.: Изд. Моск. у-та, 1987. – Режим доступу: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000061/st000.shtml>

3. Кинд-Войтюк Н. Польская историография по изучению историко-краеведческих исследований и памятников работы на

Волини в 1920-1930-х гг. [Електронний ресурс] / Н. Кінд-войтюк// Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/5623-polska-istoriografija-z-vivchennja-istoriko-kraeznavchih-doslidzhen-i-ramjatkooohoronnoyi-roboti-na-volini-u-1920-1930-h-rr.html>.

4. Ярмошик І. Основні напрямки історико-краєзнавчого вивчення Волині польськими науковцями в 1930-х роках / І. Ярмошик // Волин. іст. зап. : зб. наук. пр. – Житомир : Полісся, 2010. – Т. 4. – С. 37–46.

5. Кінд- Войтюк Н. Наукові Товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921-1939рр.) / Н. Кінд-Войтюк// Краєзнав-ство. – 2008. – №1-4. – С. 22–27.

Назарій Гардзель

Студент 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к.і.н., ст. викладач Маркевич О. В

Історіографія питання військового будівництва доби Гетьманату

Військова грань вивчення процесу історії національно-визвольних змагань у період Гетьманату залишається предметом неабиякого зацікавлення науковців. До ряду проблемних питань, які потребують подальшого дослідження на сучасному етапі належать ряд питань про державотворчу діяльність Гетьмана П. Скоропадського та про те, які ж були основні перепони у шляху до зміцнення державності. Одна з проблем належить до розряду організації боєздатної армії для захисту новоствореної держави. Варто зазначити, що в процесі дослідження даної проблеми, науковцями було сформовано три основні напрямки вивчення історіографії правління гетьмана П. Скоропадського: прогетьманський, більшовицький та уенерівський.

Метою статті є спроба дати коротку характеристику історіографічним дослідженням щодо питань, які присвячені військовому будівництві часів П. Скоропадського. Актуальність статті полягає у тому, що проблема історіографічного дослідження створення армії Української Держави допоможе висвітлити та ширше розкрити погляди науковців з даного питання.

Одним з перших дослідив та обґрунтував у своїй науковій роботі український історик, політичний діяч, член уряду гетьманату Д. Дорошенко. Будучи очевидцем тих полій та маючи доступ до офіційної документації держави, автор у своїй праці «Історія України 1917-1923 рр.», проаналізував основні моменти стосовно організації, проведення перевороту, складу уряду та його діяльність та ряд інших важливих питань [3]. Автор окремо звернув увагу на розбудову та становлення професійної армії Української Держави, її структуру, реформи які проводилися та визначив чинники, які на його думку гальмували розвиток як держави та армії в цілому в цілому [3, с. 161-179].

Відомий історик О. Реєнт на сторінках власних праць описує П. Скоропаського як виданого діяча та державотворця Української Держави. Автор розкриває шляхи економічного розвитку держави [4 с. 86-139], основні особливості військового будівництва [4, с. 174-188], зовнішня політика [4, с.190-208] та культурного розвитку держави [4, с.210-227].

На сучасному етапі науковці відкривають нові сторінки у питанні становлення та розвитку армії Української Держави. Слід відзначити праці Я. Тинченка, які присвячені військового будівництва різного роду військ періоду правління Центральної Ради, Гетьманату, Директорії [6, 7, 8]. У своїй науковій праці, яка присвячена наземній техніці періоду гетьманату квітня-лютого 1918 р., автор висвітлює процес створення панцерних частин армії гетьмана та їх структуру [7, с. 60-64]. Автор досліджує питання, які стосуються організації українського флоту [8, с. 44-51].

Варто згадати і окрему працю Я. Тинченка, яка присвячена військового будівництву Української Держави. Автор, проаналізувавши сучасні вітчизняні і зарубіжні праці та документальні джерела, дає характеристику умов, напередодні перевороту 29 квітня 1918 р., особливу увагу акцентує на реформуванні армії. Зокрема запровадження основних знаків розрізнення армії Української Держави [7 с. 64-80], військової уніформи усіх військових підрозділів [7 с. 85-109], дає аналіз структури армії гетьмана [7, с. 30-46].

Відомий сучасний дослідник А. Харук присвятив свою працю Військово-повітряним силам України у 1917-1920 [6]. Автор зазначає у своїй праці, що російська історіографія у продовж десятиліть замовчувала той факт, що у період з 1917 р. по 1920р, в українській армії була присутня бойова авіація. Основні бойові машини, які були на озброєнні армії, це: бомбардувальники типу «Ілля Муромець», «Фарман ХХХ», винищувач

«Ньюпорт», літак-розвідник «Анаде» та низка інших. Автор зазначає, що намагання П. Скоропадського закупити в Одеського заводу «Анатра» нові літаки-розвідники типу «Анасаль», зазнали невдачі через тиск Австрійських окупаційних військ. Також А. Харук дає загальну характеристику стану Військово-повітряних сил гетьмана П. Скоропадського, зазначаючи основні проблеми та реформи, які проводив уряд гетьмана [6, с. 29-40].

Наукова праця колеги авторів, яка присвячена Першій світовій війні 1914-1918 років та України [1]. В ході дослідження періоду правління П. Скоропадського, автори приділяють велику увагу дослідженню впливу німецьких та австрійських окупаційних військ на внутрішні справи України. У праці пояснюється факт гальмування розвитку збройних сил держави та ряду інших важливих питань через вплив окупаційних військ та внутрішніми суперечками різних політичних сил [1, с. 681], зазначають також і структуру армії гетьмана [1, с. 680-685].

Історик П. Гай-Нижний досліджував у своїх працях структуру Штабу гетьмана, його основні завдання та пріоритети. У своїх працях автор висвітлив фінансову політику гетьманату, аналізував реформу, за якої передбачалося створення фінансових банків, прослідковував політику фінансової системи, податкової, створення митних служб, та аналізував бюджетні витрати на армію [2].

Отже, не тривала, проте достатньо динамічна доба правління гетьмана П. Скоропадського назавжди закарбувалася в історії боротьби за незалежність та державотворення Української держави. Перед дослідниками стоїть подальші питання, на які ще необхідно дати відповіді: розшукати нові джерела, а також переглянути вже відомі свідчення, відмовившись від заідеалізованих штампів ряду досліджень та виводити нові версії на процес творення та зміцнення армії гетьманату в контексті розвитку Української Держави.

Список використаної літератури:

1. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна / уряд. О. П. Реєнт ; НАН України, Ін-т історії України. – К. : КЛІО, 2013. – 784 с.
2. Гай-Нижник П.П. Власний Штаб гетьмана П.Скоропадського: структура, штати, завдання (1918 р.) // Гілея. – 2011. – Випуск 53 (10). – С.73–80 (частина 1)

3. Дорошенко Дмитро Іванович , Історія України 1917-1923. В 2-х т.: Документально - наукове видання / Упоряд.:К.Ю Галушко. – К. : Темпора,2002. – 352 с.: іл.
4. Реєнт О. Павло Скоропадський .-К.: Видавничий дім «Альтернативи»,2003. – 304 с.
5. Харук А. Крила України: Військово-повітряні сили України, 1917-1920 рр.- К.:Темпора, 2008.- 96с.
6. Я. Тинченко. Війська Ясновельможного Пана Гетьмана. Армія Української Держави, травень-грудень 1918 року.-К.:Темпора, 2014.- 152с
7. Я. Тинченко. Військово- морські сили України. 1917-1921. – К.: Темпора, 2012. – 116 с.
8. Я. Тинченко. Панцирні потяги, панцирники, та залізничні війська у Визвольній війні 1917-1920 рр.-К.:Темпора, 2012 . – 112 с.

Дмитро Башманівський
Студент 4 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: д.і.н., проф. Ярмошик І. І.

Громадсько-культурна діяльність Пантелеймона Куліша

Формування патріотичного та національно-свідомого покоління через призму історичних постатей займає вагоме місце, більше того є навіть важливим напрямком сучасних досліджень. Особлива увага звертається на особистості, які пронесли на собі весь тягар творення та становлення української нації й заклали основу сучасної держави.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням загального інтересу суспільства до історії нашої держави, творців її духовного розвитку, а також потребою в дослідженні постатей, чий імена незаслужено були забуті або малодосліджені в нашій історії. Однією з таких особистостей є видатний український письменник, історик, філософ, громадський діяч Пантелеймон Куліш, який, як зазначав О. Гончар, був одним з найактивніших учасників українського суспільно-культурного руху 40-90-х років XIX століття [1, с. 3].

Вивчаючи громадсько-культурну діяльність П. Куліша варто зазначити, що раннє захоплення всім українським та знайомство з культурною елітою тогочасної України помітно відзначилися на світогляді митця й підштовхнули його не тільки до творчо-культурної, а й до соціально-громадської діяльності. Саме громадсько-культурний шлях Пантелеймона Куліша стане передовою діяльністю задля збереження та творчого розвитку національності рідного народу. Адже невгамовний пошук істини, що вилився в освоєння ним літературно-мистецької, культурно-освітньої та наукової спадщини світових цивілізацій, і, як наслідок, розбудова ним власної національної культури, історії та літератури зробили його одним із найвидатніших громадсько-культурних діячів свого століття.

Зокрема, один із дослідників «Кулішевого феномена» відомий культурний діяч І. Франко так висловлюється про громадсько-культурний залишок Пантелеймона Куліша: «В історії нашого духового розвою займає він назавсідги дуже високе місце. Великі хиби його особистої вдачі та його світогляду, котрі нині в наших очах майже рівноважать його заслуги, з часом в очах потомности значно вменшаться, а зате великі його заслуги визначаться виразніше» [2, с. 19].

Саме під впливом загальних українізованих інтелігентських течій його оточення в П. Куліша виникає бажання дослідити історію нашої держави, він починає захоплюватися минулим, досліджувати старовинні джерела та народний фольклор. Тоді ж і з'являється думка створити українську Іліаду, об'єднавши всіх українських князів та гетьманів і створити фундаментальну працю на зразок Гомерівської. В основі свого твору він планував вмістити овіяні давньою історією народні думи.

З цією метою П. Куліш подорожує по Україні, намагаючись дослідити на укомплектувати почуте. Проте знайти щось справді доцільне йому не вдається і тому він вирішив відмовитися від створення української Іліади, а зібравши думи, складає в хронологічній послідовності, наповнивши їх власноруч написаними. І як результат – видає у 1843 році історичну працю: «Украина: Од початку Вкраины до батька Хмельницького» [3].

Саме в той час, будучи в Київському гуртку, він разом зі всіма знайомиться з поезією Кобзаря, яка, надихнувши його учасників, наштовхнула їх на створення чогось більшого. Громадсько-культурна діяльність гуртка, як і самого П. Куліша, на той час полягала в навчанні

іншої молоді гуманності, закладаючи в них засади свободи, знищення кріпацтва тощо. Апогеєм такої діяльності стало створення разом з однодумцями у 1845 році Кирило-Мефодіївського товариства, головне завдання яких полягало в об'єднанні слов'ян та створенні незалежної держави на конституційно-федеративних засадах. Будуючи свої положення на християнських біблійних догматах, вони вважали, що Україна повинна була мати власне законодавство, військо, свободу віросповідання. Саме нашій державі відводилося місце центру слов'янських народів, навколо якого повинні об'єднатися інші слов'яни.

Проте ці прагнення залишилися лише на папері, оскільки вже навесні 1847 року всіх дванадцятьох керівників товариства арештували. Арешту підлягав і П. Куліш, приналежність до товариства якого, попри тримісячний допит, так і не змогли підтвердити. Проте через близькі стосунки зі всіма учасниками товариства засудили на чотири місяці ув'язнення, а потім – заслання. І лише завдяки клопотанню його впливових друзів, дружини та після його «щирого розкаяння», вирок було змінено: П. Куліша на два місяці відправили в шпиталь, а потім разом із дружиною в Тулу.

Арешт та заслання дещо зменшили громадсько-культурну діяльність Пантелеймона Куліша, оскільки змусили його видавати нейтральні або русифіковані твори. Проте вже після повернення, попри заборону деякий час друкуватися, у світ протягом 1856-1857 року в Петербурзі виходять «Записки о Южной Руси» у двох томах, які містили збірки літературно-фольклорних творів та різноманітних історичних джерел.

Перший том містив численні перекази та народні легенди, з різноманітними думами та піснями. Також записки містили інформацію про Золоті ворота в Києві, нашість монголо-татар і Унії та боротьбу з ними, про легендарні походи запорізьких козаків, Богдана Хмельницького, а також оповідання про українських кобзарів та лірників з особистими коментарями Пантелеймона Куліша.

Другий том був своєрідною компіляцією і вмщував зібрання й пояснення Л. Жемчужникова до народних казок, легенд та переказів. Також важливими були збірки оповідань, анекдотів, народних пісень, покладених на ноти для гри на фортепіано А. Марковського, крім того, тут уміщувалися описи народних похоронних обрядів. Також у цій праці були вміщені статті як самого П. Куліша, так і спільних досліджень, наприклад, з М. Грабовським щодо тоді знайденого універсала гетьмана Остриниці та

й загального дослідження польсько-українських відносин XVII ст. У ньому також містилася записка члена Малоросійської колегії Г. Теплова про україно-російські відносини часів Єлизавети. Літературну цінність мають уже передруковані розвідки І. Могильницького «О древности и самобытности южно-русского языка». Була надрукована в цьому томі й поема «Наймичка» Т. Шевченка, що, правда, без зазначення автора, поряд з нею була передмова П. Куліша та його оповідь «Орися».

Важливий громадсько-культурний вплив 1857 року мала праця П. Куліша «Чорна рада», яка, крім того, що була першим українським історичним романом, написана з безцінного джерела – Літописа Самовидця, адже саме П. Куліш перший знайшов та вивчив його в польських джерелах. Саме з цього твору ми дізнаємося про наш сильний, волелюбний та незламний народ, єдиним негативом якого є політична роздробленість, саме це і показав автор, намагаючись донести досвід минулого, з яким можна будувати своє майбутнє.

Наступним твором, що мав великий громадсько-культурний вплив, була збірка «Досвітки» 1862 року, яка вважається кращою літературною працею П. Куліша. Вона налічувала велику кількість віршів та поем про історичну минувшину нашого народу, його визвольну боротьбу з іноземними загарбниками, наприклад, поеми «Кумейки» та «Солониця», де розповідалося про польсько-українську боротьбу. Крім того, збірка проникнута романтизмом в оспівуванні старовинних та народних героїв. Аналізуючи ці твори, ми можемо чітко спостерігати патріотичність переконань та віру в майбутнє своєї нації, любов до Батьківщини. Також збірка включала переклади творів польського поета Адама Міцкевича.

Пізніше, у далекому 1882 році, світ побачила збірка «Хуторна поезія». У ній можна простежити чітку зміну поглядів П. Куліша. Попри захоплення історичними дослідженнями автор уже критикує національно-визвольну війну українського народу, позитивно описуючи діяльність російських монархів.

Більшою цінністю є п'ята збірка П. Куліша «Позичена Кобза» 1887 року, адже саме в ній вміщуються українські переклади творів видатних світових авторів, таких як О. Пушкін, В. Шекспір, Дж. Байрон, Й. Гете та багато інших. Крім того, П. Куліш залишив і переклади священних текстів, здійснивши переклад «Нового Завіту». Саме цими перекладами він показав, що українська мова та література нічим не поступається

зарубіжній, і нею можна висвітлити всю глибину багатства цієї світової літератури.

Як бачимо, громадсько-культурний вплив діяльності Пантелеймона Куліша є досить різнобарвним, проте саме він, попри неоднозначність своїх поглядів, вивів українську культуру на новий рівень, збагативши її як історичний, так і літературний потенціал.

Список використаних джерел та літератури

1. Гончар О. Роман «Чорна рада» П. Куліша в школі / О. Гончар // Слово і час. – 1992. – № 9. – С. 3-11.
2. Франко І. Зібрання творів / І. Франко: У 50 т. – К., 1981. – Т. 32. – С. 169.
3. Кулиш П. Україна: Од початку України до батька Хмельницького [Електронний ресурс] / П. Куліш. – Режим доступу: www.twirpx.com/file/1710134/

Олексій Ничипорчук

Студент 4 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету ім. І. Франка

Науковий керівник: д.і.н., проф. Яρμοшик І.І.

Історичні погляди Гуго Коллонтая (1750-1812 рр.)

В умовах національно-духовного відродження України, розвитку її освіти і культури виникає гостра потреба не лише у системних історико-педагогічних та історико-культурних розвідках, але й у регіональних дослідженнях. У цьому контексті значне зацікавлення викликає Волинь, як регіон, який мав складну історію, входив до різних державних утворень. Значний проміжок часу волинські землі перебували у складі Речі Посполитої, а тому історичні дослідження на польську та польсько-українську проблематику є надзвичайно важливими. Пріоритетне місце займає висвітлення відомих особистостей, однією з таких був Гуго Коллонтай, ім'я якого тісно пов'язано з нашим краєм. Висвітлення його історичних поглядів, а також досягненням в освітніх процесах і є метою даної розвідки.

В українській історіографії Г.Коллонтай представлений незначною кількістю робіт, більшість про нього як політика Речі Посполитої періоду її

розподілів, без аналізу його діяльності і впливу на суспільно-політичну думку того часу. Окремі відомості про освітню діяльність Г. Коллонтая на теренах Волині можна зустріти в науковому доробку А. Фабяновського [2]. Даній проблемі присвячена стаття І. Ярмошика, в якій проаналізовано історичні погляди Гуго Коллонтая [4].

Гуго Штумберг Коллонтай народився в селі Дедеркалах неподалік Кременця, 1 квітня 1750 р. в небагатій дворянській сім'ї. Початкову і середню освіту він отримав в м. Піньчуче, а вищу з філософії і теології – в Краківській академії, в якій, йому було присвоєно ступінь доктора філософії у 1768 р. Закінчивши академію, Г. Коллонтай за порадою свого вчителя Ф. Слупського, направився до Відня, де приватно займався вивченням канонічного права і паралельно знайомився з практикою садівництва. У 1772 р. залишив Відень і переїхав до Риму, де отримав науковий ступінь доктора теології і церковного права [4, с. 343-344].

Після повернення до Польщі Гуго Коллонтай прийняв духовний сан у 1775 р. і став краківським каноніком, відразу ж розпочав діяльність у галузі народної освіти, яка в той час, в основному, перебувала у владі духовенства. Незабаром, він розгорнув активну діяльність в Едукаційній комісії і був прийнятий в члени Товариства елементарних підручників. Протягом 1775–1776 рр. підготував на розгляд керівництва два наукових дослідження, що стосувалися Краківської академії: «Опис становища Краківської академії» та «Про впровадження добрих наук до Краківської академії і про заснування семінарії для викладачів воєводських шкіл», у яких визначив основні критерії реформування закладу, спрямовані на відновлення величі Ягеллонського університету. Після розгляду керівництвом Едукаційної комісії цих документів, Г. Коллонтая призначили на посаду візитатора (ревізора) Краківської академії, а у 1782 р. він став ректором цього навчального закладу [3, с. 29-32].

У своїх історичних працях Г. Коллонтай найбільше уваги приділив проблемам державного устрою Речі Посполитої. Пропагувавши погляд на історію Польщі, виходячи із реформаторських засад в дусі розвитку засад республіканізму, поширення громадянських свобод. Розглядали історію Польщі як довготривалий і постійний процес від найдавніших часів. У проблемі походження держави дотримувалися, поширеної в тогочасній європейській історичній думці, теорії завоювання, що призвело до узурпації суспільних прав та закріпачення селян і ущемлення міщан шляхтою [4, с. 345-346].

В період роботи Чотирилітнього сейму (1788-1792 рр.) він був одним з найбільш активних державних діячів і публіцистів, приймав участь в розробці знаменитої Конституції 3 травня 1791 р. Спочатку він підписав приєднання до Торговицької конфедерації, але потім через розбіжності в поглядах на політичний розвиток країни змушений був залишити Польщу й емігрувати до Дрездена. Де він брав участь у підготовці повстання, яке розгорнулося в 1784 р. в Польщі під проводом Тадеуша Костюшко [1, с. 44-47].

Гуго Коллонтай був одним з найбільш активних членів повстанського уряду в країні – Верховної національної ради. Ще під час еміграції він опублікував спільно з Ігнацієм Потоцьким твір «Про встановлення та занепад Конституції 3 травня», в якому пояснюються причини занепаду Речі Посполитої. У грудні 1794 р. було придушено повстання Т. Костюшко, а самого Г. Коллонтай, як «небезпечного революціонера», було на довгі роки (1794-1802 рр.) ув'язнено в австрійській фортеці Оломунц, а згодом в Іозефштадті. Там він написав перший варіант своєї роботи «Критичний розбір основ історії початку людського роду». Був звільнений на прохання царя Олександра I, за клопотанням князя Адама Чарторийського. Після звільнення поселився на Волині під наглядом поліції, в цей час він і взяв участь в заснуванні Кременецької гімназії [2, с. 44-45].

У 1807 р був інтернований до Москви, у 1808 р йому дозволили виїхати до Цеплиць на лікування. Після того оселився у Варшаві й став членом Варшавського Товариства Приятелів Наук. У 1809–1810 рр. Г. Коллонтай здійснив спробу провести реформування Краківської академії, яка після втрати польсько-литовської державності знаходилась у занепаді. Помер Гуго Коллонтай 28 лютого 1812 р. у Варшаві [4, с. 344-345].

Таким чином, у своїй освітянській діяльності Г.Коллонтай намагався реалізувати принцип розмежування релігії від освіти, а наукова сфера діяльності Гуго Коллонтая складає дослідження в галузі права, релігії, філософії, природознавства. Його систематичні дослідження стали невід'ємною частиною світової науки.

Список використаної літератури:

1. Павлюк В. Магнатерія Волині в соціально-економічному житті правобережжя у ХІХ ст. / В. Павлюк. – Острог: Університет «Острозька академія», 2000. – 186 с.

2. Фабяновський А. Гуго Коллонтай і Тадеуш Чацький – творці Волинської гімназії / А. Фабяновський // Волинські Афіни. 1805 – 1833. Збірник наукових праць. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С.41-50.
3. Хинц Х. Ф. Гуго Коллонтай / Х. Ф. Хинц. – М.: Мысль, 1978. – 215 с.
4. Яρμοшик І. Історичні погляди Гуго Коллонтая (1750-1812 рр.) / І. Яρμοшик // «Волинські Афіни» – між історією і сучасністю. – Кременець, 2015. – С. 343-350.

Дмитро Кондратюк
студент 4 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету ім. І. Франка
Наукавий керівник: д.і.н., проф. Яρμοшик І. І.

Участь Міхала Чайковського у польському Листопадовому повстанні

Листопадове повстання 1830 – 1831 рр. проти Російської імперії було дуже важливою сторінкою в контексті національно-визвольного руху ХІХ ст. У першу чергу це був виступ за відновлення державності Речі Посполитої, складовою частиною якої були й землі нашої України. Варто відмітити, що в планах поляків важливе місце займали землі Правобережжя, а саме: Волинь, Поділля, частково Київщина. На цих землях повстанці сподівалися організувати масштабний антиросійських рух, розраховуючи на підтримку численного польського населення, яке проживало на цій території. Найбільшу активність у цьому повстанні з-поміж українських регіонів проявили жителі Волині [2, с. 155-156].

На початку 1830-х на Волині спочатку повільно, а потім все голосніше і голосніше відчувалося незадоволення, яке переростало у політичні заворушення. Край чекав лише гасла з Варшави, але коли в Королівстві повстання нарешті розпочалося, розголос про це йшов до Правобережжя надто довго. Початок 1831 р. позначився епідемією холери, що підступно виникла і прокотилася по всіх повітах губернії. На території Волині діяли кавалерійський полк Короля Ружицького та Міхала Чайковського, корпус Юзефа Дверницького, загін Станіслава Ворцеля. У своїх мемуарах Король Ружицький зазначав, що на Волині його вояки

прибули у травні 1831 р. їх з великою радістю зустріла місцева польська молодь [1, с. 95].

Варто сказати, що бердичівська та житомирська шляхта також активно підтримувала повстанців. Коли почалося повстання, поступово в нього був втягнений разом з Ружицьким і Чайковський. Вони повинні були зібратися зі своїми загонами в лісах і об'єднатися з Тадеушом Струмілом. Спочатку загін К. Ружицького та М. Чайковського був не чисельним, мало озброєним і погано підготовленим до бойових дій. Потужну грошову підтримку загону надали бердичівські та житомирські євреї, які також відправили до війська своїх повстанців. Через декілька днів чисельність загону збільшилася до двохсот чоловік, що робило його на Волині значущим і впливовим. Важливо зазначити, що кінний волинський полк К. Ружицького на дев'яносто відсотків складався із селян і лише на десять – зі шляхти.

Про участь Чайковського у підготовці до повстання дізналася російська влада, яка видала наказ заарештувати його. Проте селяни поміщика захистили його від арешту царських жандармів. Ось так він у своїх «Записках» згадує про цей епізод із свого життя: «В цю хвилину в церкві задзвонили дзвони. В першу мить я подумав, що це селяни нападають на панів, чого сподівались усі поміщики. Але тому, що офіцер зблід, як полотно, я зрозумів, що тут щось не те. Підходячи до старшини, я сказав «Що то буде?», і в цю хвилину ми почули, що хвіртка із саду виломана, а юрба селян з усього Гальчина увірвалася в дім. В цю хвилину, як одні кричали: «Нашого пана хочуть арештувати – не дамо його!», інші схопили офіцера. В кімнату ввійшли жандарми із шаблями, але в одну мить шаблі були в руках селян, а жандарми повалені на землю. Пролунали крики: «Повісити, повісити!». Це був жандармський загін, яким керував ад'ютант київського губернатора Левашова. Семе так селяни відячили Чайковському за гуманне ставлення до своїх підлеглих [4, с. 24-25].

Цей інцидент остаточно вирішив долю Чайковського, він рішуче став до лав повстанців. До речі, з українських панів у польському повстанні взяли участь два нащадки гетьмана Івана Виговського (також нашого земляка) – сини Антон і Станіслав. Тільки українське селянство у переважній своїй частині були байдужими до бурхливих польських подій. 15 травня Міхал покинув свої маєтки, залишивши своїм селянам дарчий запис на землю. Але, будучи активним учасником у цьому, намагаючись відродити самостійне польське королівство, Чайковський не забував своїх

українофільських тенденцій і вважав, що «співчуваючи полякам, українцям також слід було піднятися». Загін Короля Ружицького та Міхала Чайковського розпочав вести бойові дії проти росіян на території сучасного Чуднівського району Житомирської області, спочатку повстанцям навіть вдалося розбити невеликий російський загін біля Чуднова. Однак проти них із Житомира був направлений загін російських військ, битва відбулася біля села Жеребки, де повстанці потерпіли поразку і Ружицький разом з Чайковським з боями змушений був відступати на Миропіль – Баранівку – Рогачів – Острог – Березно [5, с. 264].

Найбільш помітною військовою акцією польських військ, яка була проведена на Волині, став похід корпусу генерала Юзефа Дверницького на територію краю та ті бої, які провели тут війська під його командуванням. Активні бойові дії відбулися в західних та східних повітах волинської губернії. Невеликі загони місцевої шляхти діяли у Ковельському, Луцькому, Володимирському, Овруцькому повітах, були облаштовані укріплені табори під селами Черевате, Городок, Володимирцем. На чолі загонів стояли представники шляхетських родин – Ворцель, Олізар, Годабський. Повстанці оволоділи містами Володимир, Ковель, здійснили рейд на Пінськ. Як виявилось, рух шляхетських загонів мав роз'єднаний характер, була відсутня координація дій та розуміння єдиної мети й завдань. Кожен, як міг, намагався допомогти справі звільнення краю від російського володарювання. Однак вага цих зусиль зрештою виявилась невеликою [2, с. 157].

Весь час, поки тривало повстання, Чайковський перебував у лавах польських військ і разом з ними перейшов австрійський кордон, коли повстання зазнало повну невдачу. Згодом, у своїх «Записках», він вкрай негативно поставився до цих подій і до їх діячів: «Поляки втікали за кордон, маючи 130 000 відмінного і добре озброєного війська. У них не було однастайності, не було певної, єдиної мети, не було короля». Разом з іншими офіцерами польської армії Чайковський був прекрасно прийнятий в Галичині львівським губернатором князем Лобковичем, який пропонував йому виклопотати для нього паспорт і залишитися на австрійській службі. Але Чайковського, разом з Ружицьким, тягнуло за Дунай, де його палка уява малювала картину вільного козацького життя. Князь Адам Чарторийський переконав їх не робити цього ризикованого кроку. Тоді разом з іншими емігрантами Чайковський через Німеччину відправився в Париж, де їх зустріли з розпростертими обіймами, «як французів, які

повернулися з Сибіру, або як залишки великої армії Наполеона» [3, с. 253-254].

Трагедія Листопадового повстання в 1831 році не тільки знищила єдину надію на незалежність Польщі, але й призвела до загибелі багатьох людей. Почалася польська політична еміграція, цвіт польської нації, кращі інтелектуали почали покидати рідні землі.

Список використаної літератури:

1. Борисенко Ю. В. Атаман Садык-паша / Ю. В. Борисенко // Родина. – 1998. – №5-6. – С. 94-97.
2. Куликівська А. М. Ідея слов'янської єдності в доробку волинського шляхтича Міхала Чайковського (1814-1886) / А. Куликівська // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – С. 154-159.
3. Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе. У 2-х т. / І. П. Лисяк-Рудницький. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – 554 с.
4. Пультер С. Романтик з подвійною душею (польський письменник Міхал Чайковський: нащадок українського гетьманського роду – наш земляк) / С. Пультер // Волинь–Житомирщина. – № 18. – 2009. – С. 23-31.
5. Цьолик Н. Михайло Чайковський: із панича – повстанець, романтик із солдата / Н. Цьолик // Українська полоністика. – № 3-4. – Житомир: Вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2006-2007. – С. 308.

*Олександр Грищенко
студент 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Маркевич О. В.*

Йозеф Доровський: чеський славіст, історик, родоначальник критичного підходу вивчення джерел чеської історії

На сьогодні історична наука прагне очиститись від штампів заідеологізованості, заполітизованості, вийти з тіні політичної або ідеологічної пропаганди. Саме тому основним обов'язком історика є критичний погляд на історію, без упереджень та завчасних оцінок. Саме це

за основу у своїй діяльності взяв видатний чеський історик, славіст Йозеф Добровський, дослідження постаті якого є завданням даної розвідки.

Народився майбутній вчений у 1753 р. в Угорщині, де його батько служив в австрійській армії. Рідною мовою була німецька, але з часом Добровський все більше тяжіє до чеської мови. Пізніше навчався у Празькому університеті, вступив до ордену єзуїтів [2]. Здійснив поїздку по слов'янським країнам задля виявлення та дослідження давніх рукописів.

Зокрема був у Москві, Петербурзі. Там він отримав доступ до давніх літописів, і досліджував «Повість минулих літ», «Слово о полку Ігоревім» та ін. Нещодавно навіть була висунута теорія американського вченого Едварда Кінана, яка говорить, що Й. Добровський підробив «Слово о полку Ігоревім», що пізніше було спростовано [3].

Й. Добровський був ерудованою людиною, знався у філології, історії, особливо розумівся у сфері спеціальних історичних дисциплін, ознайомившись на той час з передовими дослідженнями німецьких та французьких істориків [4, с. 74].

Відомий чеський просвітник розпочав свій науковий шлях як вчений-лінгвіст. Саме Й. Добровського вважають засновником такої науки як славістики, а також називають «Патріархом слов'янської філології». У своїй праці «Історія чеської мови та літератури» 1792 р. він довів, що всі слов'янські мови спільні між собою, мають спільне походження, але з давніх часів всі вони мають свої особливості та відмінності. Також він вперше подав граматику старослав'янської мови, започаткував системне та наукове вивчення чеських імен [5, с. 59-60].

Найбільше на сьогодні актуальним є історичний доробок вченого. Значний вплив на Й. Добровського у сфері історичних досліджень справив Г. Добнер, який у своїх працях розкритикував «Хроніку Гайки», на той час основного джерела вивчення давньої історії чехів.

З того часу Й. Добровський сам взявся за критичний перегляд історичних джерел. У своїх дослідженнях чеський вчений опирався на найрізноманітніші види джерел: монети, імена, приказки, казки, пісні, назви річок, озер, міст та ін. Найменше довіряв він писемним джерелам, адже їх писали люди, які здатні до викривлення історичної правди, а також ще й тому, що писемні пам'ятки часто піддавалися пізнішим вставкам та спотворенням.

Для дослідження Й. Добровський обирав ті теми та історичні епізоди, на які у суспільстві лежало «табу», у достовірності яких ніхто не

міг сумніватися. Він зокрема розвінчав міф про існування Яна Непомуцького, якого вважали і до сих пір вважають католицьким мучеником, який нібито зберіг таємницю сповіді дружини Вацлава IV. Ця особа перетворилася у певний культ, з метою зменшити популярність Яна Гуса. Ім'ям Яна Непомуцького називали церкви, в його честь проводили свята. Проаналізувавши відомі на той час джерела, Й. Добровський довів, що ця історія міф, що насправді був лише вікарій Іоанн з Помука, якого закатували і викинули у річку у ході протистояння між Вацлавом IV та архієпископом [4, с. 77].

Своїми працями Й. Добровський відкрив шлях прогресивному розвитку історичної науки. За це Г. Гете навіть назвав його «асом історичної критики».

Відзначимо, що у своїх дослідженнях Й. Добровський часто доходив до гіперкритицизму. Особливо багато неточностей і хибних висновків він зробив, досліджуючи тему Кирила і Мефодія, а також слов'янської історії та писемності. Чеський дослідник вважав, що кирилиця була набагато раніше за глаголицю, що пізніше було спростовано. Він також вважав, що Кирило і Мефодій не писали слов'янських книг у Моравії. Він також заперечував існування слов'янської літургії на території Чехії, вважаючи, що християнство тут поширювалось ще Борживоя німецьким духовенством, які охрестили перших чехів ще у 845 р. [4, с. 79].

Взагалі, слід зазначити, що Й. Добровський дещо негативно ставився до слов'ян. Вчений вважав їх язичницьке минуле дикунським, примітивним. Саме тому він заперечував «Дунайську теорію» їхнього походження, а вважав, що вони прийшли з Азії, з гірлу р. Волги [1, с. 67].

Він також проводив дослідження щодо «Повісті минулих літ». Зокрема Й. Добровський вважав, що договори між Візантією та Руссю є вигадкою. Але більшість його висновків щодо руських літописів були хибними, що можна пояснити недостатньою кількістю відомих Й. Добровському джерел, які стали відомі лише пізніше. Але своїми дослідженнями, своєю критикою вчений активізував сили істориків, змусивши їх переглядати ті питання, які вважалися давно вирішеними [4, с. 85-86].

На кінець хотілося б закінчити цитатою чеського історика В. Войтішека, який підсумовуючи наукову діяльність Й. Добровського, виловив наступне: «...він прагнув бути об'єктивним, але не міг їм бути. У його працях відображена і епоха, і упередження» [4, с. 83].

Список використаних джерел та літератури:

1. Вовина-Лебедева В.Г. «Гегингенская метода» или пражская школа? (К вопросу о А.-Л. Шлецере и Йозефе Добровском как исследователях русских летописей) / В. Г. Вовина-Лебедева // Петербургские славянские и балканские исследования. – 2007. - № 1-2. – С. 57-68.
2. Добровский, Йозеф. [Електронний ресурс]. – режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Добровский,_Йозеф#cite_note-10
3. Зализняк А. А. «Слово о полку Игореве»: Взгляд лингвиста / А. А. Зализняк. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 352 с.
4. Лаптева Л. Йозеф Добровский как родоначальник критического изучения источников чешской истории / Л. Лаптева // Петербургские славянские и балканские исследования - 2010 № 1-2. – 258 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/yozeф-dobrovskiy-kak-rodonachalnik-kriticheskogo-izucheniya-istochnikov-cheshskoy-istorii>
5. Петріца, Н. Ономастичні студії Й. Добровського [Текст] / Н. Петріца // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Філологія. Соціальні комунікації / гол. ред. Ю.М. Бідзіля. – Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла", 2013. – Вип. 2 (30). – С. 59–61.

Валерія Вахтоміна

Студентка 71 групи історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: д. і. н., професор Ярмошик І. І.

Англiканство як особлива течія раннього протестантизму у Західній Європі

Незалежно від епохи релігія завжди була і залишається найважливішим фактором, що визначає світогляд і менталітет, ідентичність і культуру того чи іншого народу. Вона створює національний характер, допомагає формувати уявлення про навколишній світ і впливає на сприйняття подій, що відбуваються за межами власної країни. Тому особливої актуальності набуває вивчення протестантської культури, яка відіграє вагомий роль у політиці та культурі Західної Європи і на сучасному етапі. Вплив протестантизму відчувається у всіх країнах, де є

його масове сповідування, як у соціальному, так і політичному аспекті. Особливою течією є англіканство, яке, на відміну від континентальних протестантських течій, сформувалося як наслідок конфлікту короля і Папської курії та обумовило подальше політичне життя Англії.

Вирішення даної проблеми ускладнюється недостатністю інформаційної бази або суперечливістю наявного фактажу. Все це, в свою чергу, обумовлює актуальність розробки даного питання.

Проблеми, пов'язані з даною тематикою, на жаль, не знаходять численного відображення у публікаціях, що в певній мірі пов'язано з факторами, які мали вплив на розвиток вітчизняної історичної науки. У значній мірі проблема знаходить відображення у дисертаційній роботі О. Я. Вінніченко «Англіканство в його історії і сучасних трансформаціях: традиціоналістські і модерністські тенденції» [6]. Певною мірою дане питання висвітлюється також у роботах О. С. Ігнат'євої [1,7], Е. Ю. Девятовой, Т. В. Мосолкиной, Н. М. Торкут.

Метою дослідження є з'ясування та висвітлення англіканства як особливої течії раннього протестантизму у Західній Європі.

Виникнення англіканства тісно пов'язане з радикальними трансформаціями, що відбувалися в різних сферах політичного і соціокультурного життя європейських країн на межі XV – XVI ст. У релігійно-церковній сфері це виявилось у прагненні реформувати християнську церкву відповідно до ідеалів раннього християнства, зробити її вільною від папського престолу і більшою мірою орієнтованою на національні традиції та пріоритети, більш простою і «дешевою», краще адаптованою до нових соціальних реалій [1, с. 16].

Релігія в Англії мала виразний державно-національний характер, а утворена нація тривалий час ідентифікувалася з церквою. Фактично поява першої сучасної нації, англійської, тісно пов'язана з формуванням першої національної церкви – англіканської. На думку дослідниці О. Вінніченко, це значною мірою зумовило елітарний передреформаційний характер, котрий пояснював саму специфіку англійської реформації. У своїй соціальній практиці євангельське англіканство акцентувало увагу на своїй опозиційності щодо офіційної релігії, протиставляло літургії спілкування, складності культу – простоту і безпосередність, а духовній ієрархії – неформальні міжособистісні стосунки [2, с. 10-12].

Хоча Реформація в Англії мала історичне коріння, багато в чому спільне з іншими європейськими країнами, її перебіг та наслідки

відрізнялися своєю рідністю, яка зумовила специфіку релігійної ситуації у цій країні та визначила статус Церкви Англії як провідної, державної релігії протягом кількох століть, аж до наших днів [3, с. 57].

У 1562 році була проголошена доктрина нової церкви, що була подібною до протестантської, хоча багато її ритуалів залишалися близькими до католицьких [4]. Перші віросповідні документи були компромісними, лише друга редакція «Книги спільної молитви», яка стала основним кодексом віровчення, а також офіційним службеником, носить більш радикальний характер.

Але і після цього суперечки між католиками і реформаторами з проблем віросповідання не тільки не припинилися, але розгорялися з новою силою. У 1548 р. зі вступом на королівський престол Едуарда VI була видана «Книга загальних молитов», в якій викладено основні положення богослужіння за новими правилами, а в 1552 р. видається і саме нове сповідання віри вже в 42 розділах. Оприлюднення «Книги загальних молитов» навіяло в країні сильну католицьку опозицію і масове повстання. Під керівництвом Т. Кранмера англійська церква розвинулася у самостійну єпископальну церкву з главою-королем [6]. У 1555-1558 рр. не припинялися криваві зіткнення католиків і протестантів [5].

У розгортанні реформаційних процесів у елізаветинській Англії відсутня чітка поступальність, що у певній мірі було другою (після еkleктичності) важливою рисою англійської Реформації. І пов'язано це, вочевидь, із двокомпонентністю реформаційної ідеології, яка поєднувала в собі систему поглядів офіційного англійства та пуританізму – радикальної реформаційної ідеології прихильників кальвінізму, що обстоювали інтереси буржуазії і нового дворянства. Англійська єпископальна церква, як і суспільство взагалі, були об'єктами нищівної критики пуритан.

Реформа спочатку не привела до корінних змін в організаційній структурі церкви, її догматах і обрядах, які залишилися католицькими. Англійська церква прийняла протестантські догмати про виправдання вірою й про священне писання як єдине джерело віри; відкинула вчення католицизму про індульгенції, шанування ікон та мощів. Однак визнавався католицький догмат про рятівну силу церкви як необхідного посередника для порятунку людини. Згодом вплив протестантизму на англійську церкву посилювався, що призвело до її розмежування із католицизмом. Були збережені літургія й ряд інших характерних для католицизму обрядів,

практично без змін залишився єпископат. Разом з тим у реформованій церкві зберігалася ієрархія духовенства, яку очолювали єпископи. Духовенство підкорялося тільки королю як частина його державного апарату і було зобов'язано пропагувати серед мирян ідею про неприпустимість заколотів та повне і беззаперечне підпорядкування королю та його посадовим особам. Як і раніше стягувалася десятина, котра стала надходити на користь короля і перетворилася у важливе джерело його прибутків. Парламентськими актами була запроваджена як обов'язкова «Книга парафіяльного богослужіння». Англійська церква еклектично поєднала у собі протестантські та католицькі догмати. Насамперед, католицьке вчення про рятівну місію церкви з протестантським догматом спасіння однією вірою та майже недоторканим залишило організаційну будову і культ католицької церкви. Англіканство стало прикладом компромісного варіанту протестантизму, якого було досягнуто внаслідок тривалої боротьби англійської королівської влади проти політичних та економічних домагань папського престолу [7, с. 311, 312].

Отже, англіканство, на відміну від інших протестантських течій, з'явилося не як безпосередня реакція на політику Святого Престолу, а як волевиявлення однієї особи – монарха Англії, про що свідчить довга відсутність змін догматики. Англіканство набуло особливих рис, які суттєво відрізняли його від материкового протестантизму, його історія складається із декількох етапів та пізніше ця течія дала поштовх для утворення відгалужень у ній. На відміну від материкових протестантських церков, англіканська стала своєрідним конгломератом католицизму, про що свідчить її догматика та протестантизму. Разом із тим прийняття англіканства дало поштовх для утворення національної держави та власне національної стабільності, а також усіх майбутніх кардинальних змін.

Позначена в даній статті проблема, безперечно, потребує подальшого уточнення і подальшого розгорнутого аналізу.

Список використаної літератури:

1. Ігнат'єва О. С. Англіканство: генеза, віросповідна сутність, місце в соціокультурному житті Англії : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11 / О. С. Ігнат'єва ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 18 с.

2. Вінніченко О. Я. Англiканство в його iсторiї i сучасних трансформацiях: традицiоналiстськi i модернiстськi тенденцiї : автореф. дис. ... канд. фiлос. наук : 09.00.11 / О. Я. Вiннiченко. – К., 2010. – 16 с.
3. Зернов Н. Единство Англиканской Церкви [Електронний ресурс] / Н. Зернов // Путь. – 1934. – № 47. – С. 51-65. – Режим доступу : <http://www.odinblago.ru/path/47/4>
4. Протестантизм [Електронний ресурс] // История религии. – Режим доступу : <http://religion.babr.ru/chr/prot/anglikan.htm>
5. История возникновения и развития христианства / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.solidreligion.ru/sore-268.html>
6. Кожухарь А. А. Англиканская церковь [Електронний ресурс] / А. А. Кожухарь. – Режим доступу : http://pravdiva.com.ua/category_19.html
7. Игнатъева О. С. Особливостi англiканського вiровчення / О. С. Игнатъева // Мiжнародний молодiжний фестиваль науки : матерiали I Мiжнар. конф. молодих вчених ННС-2009 (Львiв, 14-16 травня 2009). – Л., 2009. – С. 311-312

Костянтин Бура
студент 3 курсу iсторичного факультету
Житомирського державного унiверситету iменi Iвана Франка
Науковий керiвник: к. i. н., ст. викладач О. В. Маркевич

Франтiшек Палацький i українська наукова спiльнота: питання взаємовiдносин

В 2016 р. європейська наукова спiльнота вiдмiтила 218-лiття з дня народження видатного чеського вченого на полiтичного дiяча Франтiшека Палацького (1798-1876). Ф.Палацький справедливо названий «батьком чеського народу», бо вiн посадив те зерно, з якого постала iсторична свiдомiсть чехiв. Спектр його iсторичних дослiджень багатогранний та передовий на той час. Великий чеський iсторик мав зв'язок i з українськими дiячами ХІХ ст., що без сумнiву не може не цiкавити.

Питання наукових зв'язкiв видатного чеського iсторика з українською iнтелiгенцiєю в iсторiографiї вiдображено вкрай незадовiльно.

Деяку інформацію ми черпаємо в Л.Лаптевої [2], І.Срезневського [5], О.Іваненко [1], С.Семенюка [4], Г.Марахова [3].

Метою цієї статті є висвітлення та систематизація інформації про культурні зв'язки Ф. Палацького з українською науковою спільнотою в часи Російської та Австрійської імперій.

Про те, наскільки Ф. Палацький був обізнаний з давньою історією українського народу та межами його розселення, свідчить той факт, що на Слов'янському з'їзді в 1848 р. він протистояв тому, щоби галицькі діячі не відмовлятися від Західної Галичини, слушно вважаючи, що для русинів тут ще не все втрачено (за часів Австрійської імперії кордони Галичини досягали Тишина, і, навіть, німці зараховували тоді волохів до русинів та розглядали Західну і Східну Галичину як одне етнічне ціле). Одним з представників Галичини, який тоді підтримав Ф. Палацького, так само, як і він, уболівав за долю українських історичних земель на заході і розумів усю гостроту цієї проблеми, був Юрій Любомирський [3,с.134]. Він краще від багатьох сучасних істориків розумів українське минуле і у 1846 р. палко підтримав ідею П.Стальмаха приєднати усю Тишинську Сілезію до Галичини та допоміг йому фінансами у створенні видавництва «Тишинська Зірка». А тим часом культурні діячі із Головної Руської Ради вже давно втратили зв'язок із цим регіоном, не зважали на його історичне минуле, а тому не скористалися порадами Ф. Палацького та Ю. Любомирського, махнули рукою не тільки на Волоську Моравію та Тишинську Сілезію, а й на усю Західну Галичину, і в результаті величезний масив етнічних українських земель був утрачений [4, с.12].

В одному із російських наукових журналів за 1845-1846 рр. викладені роботи Ф. Палацького «Порівняння законів царя Стефана Душана з древніми земськими постановами чехів» та «Про руського князя Ростислава, батька чеської королеви Кунгути, та його рід». Приємним фактом є те, що обидві роботи перекладені відомим славістом О.Бодянським [2, с.93]. Ще один славіст, на цей раз із Києва, Н.Задерацький переклав наступні праці Ф. Палацького: «Життя Я.А.Коменського» та «Короткий опис історії чеського народу». Це говорить про те, що українська інтелігенція не відставала від російської та цікавилася роботами чеського історика. В науковому журналі «Известия Академии наук», славіст І.Срезневський доволі часто поміщав інформацію про слов'ян. Лаптева Л.П. вказує, що інформуючи читачів про вихід у світ другої частини першого тому «Історії народу чеського в Чехії і Моравії»,

сам І.Срезневський дав кваліфіковану та ґрунтовну рецензію на працю [5,с.379]. В 1872 р. Одеське Слов'янське Благодійне Товариство ім. Св. Кирила і Мефодія запросило Ф.Палацького в свої ряди від Імператорського Російського Географічного Товариства в Петербурзі та вибрало його своїм почесним членом. Посилаючи Палацькому диплом та листа в ньому зазначалося, що «тепла участь в здійсненні цілей і задач... Товариства послужить останньому на користь...» [5, с.380]. Дивовижним є визнання досягнень Ф. Палацького в Україні. Про це вказує обрання його в 1863 р. членом Харківського університету, в 1864 р. почесним членом Університету Св. Володимира в Києві. Тісну комунікацію мав Ф. Палацький з Київським університетом. В 1868 р. історико-філологічний факультет цього навчального закладу з вернувся до Ф.Палацького з проханням порекомендувати когось із чеських вчених для занять на кафедрі класичної філології. В архіві, як вказує Л. Лаптева, збереглося навіть декілька листів Палацького декану факультету А.Селіну. Листи цікаві тим, що Палацький вказує не тільки про якості рекомендованого ним Е.Новотного, але й дає характеристику кадрового складу в чеській науці. Е.Новотний не був призначений, бо не мав наукового ступеня необхідного для цієї кафедри [2, с.97] Професор державного права Новоросійського університету А.П.Пригара будучи у відрядженні в Празі за сприяння Ф.Палацького отримав можливість побувати на засіданнях чеського ландтагу. Професор кафедри історії і літератури слов'янських мов Київського університету В.Я. Яроцький також будучи у відрядженні та вивчаючи слов'янську культуру тісно познайомився з Ф.Палацьким [1,с.25].

Отже, Ф.Палацький контактував із українською інтелігенцією, з його роботами були обізнані, вони часто друкувалися і рецензувалися. Видатний історик мав великий вплив та авторитет, не тільки в Російській, а й в Австрійській імперії, з його думкою рахувалися університети Російської імперії. Найголовнішим є те, що роботи Ф. Палацького були перекладені, що дозволило почерпнути знання багатьом поколінням вітчизняних істориків.

Список використаної літератури:

1.Іваненко О.А. Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії (друга половина XIX — початок XX ст) / О.А. Іваненко. — К.:Інститут історії України НАН України, 2013. — 375 с.

2.Лаптева Л.П. Чешский ученый XIX в. Франтишек Палацкого и его связи с русской наукой / Л. П. Лаптева // Славяноведение. — 1999. — № 2. — С. 51-69.

3.Марахов Г. И. Палацкий Франтишек / Г. И. Марахов // Украинская Советская Энциклопедия: 2-ге видання. - Киев, 1982. — Т. 8. — С. 134

4.Семенюк С. Історія українського народу / С. Семенюк. — Львів: Апріорі, 2010. — 608 с.

5.Срезневский И.И. Рец. на книги / И. И. Срезневский // Известия Отделения Русского языка и Словесности Петербургской Академии наук. — СПб.,1855. — Т.4. — С.379-380.

*Євгеній Романюк
студент 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач. О. В. Маркевич*

П. Й. Шафарик як славіст та вчений періоду словацького національного відродження

Павел Йозеф Шафарик є однією із ключових фігур словацького національного відродження XIX ст. Будучи представником романтичного напрямку словацької історіографії, він заклав основи як словацької історичної думки свого часу, так і слов'янської загалом. Його праці порушували питання етногенезу, ролі та місця слов'ян серед європейських народів. Під його егідою було закладено теоретичні основи словацького національного руху. Саме тому П. Й. Шафарик став яскравим представником словацького відродження і основоположником поняття «нація» серед західних слов'ян.

Мета дослідження полягає у висвітленні діяльності П. Й. Шафарика як видатного словацького будителя, його місця в словацькому національному відродженні та в суспільно-політичній діяльності того часу.

Словацький будитель отримав, як на той час, блискучу освіту – 1819 р. він закінчив Єнський університет. Це дозволило йому переїхати у

містечко Нови Сад у Воєводині, де він одразу ж очолив місцеву гімназію. Саме в цей час його починають цікавити слов'янські аспекти минулого та сучасності, які згодом перетворилися у сферу наукових інтересів. Його служба сприяла інтелектуальному зростанню і невдовзі він знайомиться із провідними діячами сербського національного відродження – В. Караджичем та Л. Мушицьким. Окрім освітньої діяльності, він займався дослідженням джерел з історії слов'ян, переважно монастирського походження. 1826 р. друком виходить його перша праця «Історія слов'янської мови та літератури всіма наріччями», в якій доводилося індоєвропейське походження слов'ян та їх помітний внесок у світову культуру. Важливе місце в цій праці займає словацьке питання. П. Й. Шафарик обґрунтував самостійність словацької мови. Це була практично перша об'ємна наукова праця з історії літератури і мови всіх слов'янських народів. Тому мало не одразу серед австрійських та німецьких наукових кіл з'являються звинувачення П. Й. Шафарика в науковій заангажованості, а також у русофільському панславізмі, позаяк його дослідження лежали в контексті «загальнослов'янського культурного відродження». Однак будитель на цьому не зупинився і продовжив далі у цьому напрямку [5, с. 70-71].

Вже 1833 р. на запрошення Й. Юнгмана і Ф. Палацького, П. Й. Шафарик переїхав до Праги. За підтримки чеських письменників йому надали щорічну субсидію в 480 гульденів – на той час невеликої суми. Як згадується в численних розвідках, йому цих коштів вкрай не вистачало. Проте скрутне становище не завадило науковій діяльності П. Й. Шафарика. 1835 р. він стає відомою персоною і того ж року познайомився в Празі з російським славістом М. Погодіним. Між славістом і будителем налагоджуються тісні зв'язки. М. Погодін фінансово підтримував П. Й. Шафарика і навіть залучив до цієї підтримки М. Гоголя. В цей же час уряд Фердинанда I починає наступ на слов'янську консолідацію, окрім цього, здоров'я будителя значно похитнулося, про що він писав у своїх листах російському славісту.

Складні умови не завадили П. Й. Шафаріку написати двотомну працю «Слов'янські старожитності» 1837 р. Дослідник опрацював свідчення про слов'ян в античних творах, західноєвропейських хроніках, руських літописах та фольклорних епосах. В цій праці П. Й. Шафарик висвітлював походження слов'ян та їх давню історію, також довів, що слов'янські мови виникли приблизно в I тис. н. е. Другий том порушував

питання сусідства слов'ян. Так, П. Й. Шафарик обґрунтував, що слов'яни мали сусідські відносини з германцями, литовцями і навіть з галами. Саме з цими етносами, за свідченнями дослідника, слов'яни були творцями європейської культури, а також мали високий рівень господарського розвитку. Завдяки цьому розвитку, слов'яни в VI ст. почали здійснювати впливи на мадярські племена, які прийшли в Придунайські землі [1, с. 13-33].

Робота П. Й. Шафарика сприяла подальшій слов'янській консолідації. Філософське усвідомлення П. Й. Шафариком своєї слов'янської приналежності відбувалося в умовах гострої полеміки між західниками і слов'янофілами. Разом зі слов'янською консолідацією починає набирати оберті словацьке національне відродження. Але німецькі та мадярські історики почали вдаватися до шовіністичних нападів, що мало не тільки наукове, а й політичне значення. Все це було наслідком того, що автор включив слов'янські народи до системи європейських народів на принципах рівноправності. Саме це і викликало гостру критику в німецьких наукових колах, які обґрунтовували володіння цими землями династією Габсбургів та серед мадяр, які пояснювали володіння і приєднання словацьких земель із своїх позицій, які більше нагадували виправдання. Самі ж «Старожитності» П. Й. Шафарика викликали позитивне схвалення серед слов'ян, що дозволило уникнути шовіністичних нападів. Більше того, цю працю переклали російською, польською і навіть німецькою мовою [3, с. 147].

На думку багатьох сучасних славістів, П. Й. Шафарик справедливо потрапив до кола відомих постатей всеслов'янського національного відродження. Це дозволило науковцям зарахувати його фундатором раннього панславізму. П. Й. Шафарик, попри використання німецької мови у більшості своїх праць, постав адвокатом слов'янських народів. Він розглядає культуру слов'ян як єдине ціле, що пояснювалося з позицій загального історичного минулого та правом на особисте майбутнє. Такий комплексний підхід у «Старожитностях» висвітлюють словацького будителя як фундатора «літературного панславізму». Позиція особистого майбутнього, за інтерпретацією П. Й. Шафарика, акцентує увагу на словацькій ідентичності, що захищає словацьке право культурного самовизначення. Однак П. Й. Шафарика більшість дослідників інтерпретують як ідеолога слов'янської культурної єдності, тому що в реальності він дотримувався австрославізму. Тобто він поділяв теорію

об'єднання слов'ян у рамках монархії Габсбургів за умови визнання автономних прав слов'ян [2, с. 66].

1842 р. вийшла праця «Слов'янська етнографія». Вона містила відомості про культуру, статистику та історію слов'янських народів в цілому. В ній основним є мовне питанням. Автор говорив, що «мова – відображення національного духу народу...». Написання цієї праці викликало позитивне схвалення серед європейських славистів. Так, І. Срезневський писав у листі на адресу М. Погодіну: «Шафарик для мене – ціла академія. Йому я більше за все зобов'язуюся, і сумніваюся, щоб хто-небудь ще міг мені так згодитися, як він...». В 1845 р. Т. Шевченко присвятив будителю свою поему «Єретик».

Важливе місце посідає і суспільно-політична діяльність П. Й. Шафарика. Дотримання позицій австрославізму позначилися і на його оцінці діяльності Миколи I, яку він різко засуджував, назвавши її «військовим деспотизмом». Завдяки цьому чеські панслависти відійшли від русофільських позицій. Остаточо концепція австрославізму була сформована напередодні 1848 р. Згідно цієї концепції, світоглядна філософія розвитку західних слов'ян у Шафарика виходила за рамки політичного панславізму та існувала лише у вигляді окремого елемента етнокультурної спорідненості [4, с. 200-210].

В цілому необхідно констатувати, що П. Й. Шафарик належить до кола видатних діячів словацького і чеського національного відродження. Його праці стали початком нового наукового підходу вивчення історії слов'ян та фундаментом для зростання чеського і словацького національного відродження.

Список використаної літератури:

1. Гильфердинг А. Ф. Западные славяне / А. Ф. Гильфердинг // Русская беседа. – 1858. – Т. 4. – Кн. 19. – С. 1 – 65.
2. Мыльников А. С. Павел Шафарик – выдающийся ученый-славист / А. С. Мыльников. – М.: МЫСЛЬ, 1963. – 112 с.
3. Лаптева Л. П. История славяноведения в России в XIX веке / Л. П. Лаптева. – М.: Индрик, 2005. – 847 с.
4. Исламов Т. Т. Славянские матицы: XIX век. / Т. Т. Исламов, И. И. Лещиловская, З. С. Ненашева. – М.: Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1996. – Т. 2. – 294 с.

5. Сурков А. А. Краткая литературная энциклопедия / А. А. Сурков // Советская энциклопедия. – М., 1962. – Т. 1. – С. 70 – 71.

*Дар'я Костриця
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к.і.н., старший викладач Маркевич О. В.*

Культурно-освітня діяльність Чину Св. Василя Великого на Правобережній Україні від 1617 р. - до сер. ХІХ ст.: історіографія питання

Актуальність дослідження обумовлюється тенденціями в розвитку історичної науки, а саме з відновленням незалежності України в дослідженнях намітився потяг до висвітлення замовчуваних раніше сторінок історії. Тому, в контексті цих тенденцій варто звернути увагу на питання історії діяльності Української греко-католицької церкви та, особливо, її провідника – Чин Св. Василя Великого. Мета дослідження полягає в опрацюванні та аналізі історичних досліджень присвячених культурно-освітній діяльності Чину Св. Василя Великого на Правобережній Україні від 1617 р. - до сер. ХІХ ст.

Чин Св. Василя Великого (далі – ЧСВВ) – провідний чернечий орден Української греко-католицької церкви, що організаційно був оформлений в 1617 р. [11, с. 3]. Протягом XVII - першої половини ХІХ ст. василіанські монастирі виступали центрами культурно-освітнього розвитку на Правобережній Україні. Ченцями ордену було засновано 3 друкарні, в яких з 1628 р. і до кінця ХVІІІ ст. було надруковано понад 1300 видань. На початку ХІХ ст. в культурно-освітній діяльності василіан намітились негативні тенденції: імперська політика намагалась всіляко припинити функціонування греко-католицької церкви.

Історіографічні дослідження культурно-освітньої діяльності ЧСВВ на Правобережній Україні від 1617 р. - до середини ХІХ ст. можна поділити на три великих блоки: перший блок – праці з церкви та релігійної думки в Україні, другий блок – праці з історії української

культури, третій блок - синтетичні праці з історії Чину Святого Василя Великого.

Характеризуючи перший блок, в першу чергу варто звернути увагу на дослідження С. Томашівського, який вивчав етнополітичні та церковно-релігійні трансформації на українських землях. У «Записках ЧСВВ» (Жовка, 1932 р.) була опублікована стаття «Вступ до історії церкви на Україні» [8]. Серед дослідників української церкви варто виділити Миколу Чубатого, дослідження якого були викладені у двотомній праці «Історія християнства на Русі-України» (Нью-Йорк, 1965 р.; Рим, 1976). В цій праці М. Чубатий ставить Почаївський «Богогласник», що був виданий василіанами 1790 р., у ряд з «Києво-Печерським патериком» (XII ст.) і «Кобзарем» Т. Г. Шевченка [11].

До синтетичних праць варто віднести роботу С. Крижанівського та С. Пллохія «Історія церкви та релігійної думки в Україні» (Київ, 1994 р.). Розглядаючи ЧСВВ автори користувались монографіями василіанських учених (А. Великого, М. Ваврика, І. Патрила), описали специфіку монастирського життя [5]. Робота С. Крижанівського «Церква у суспільно-економічному розвитку Правобережної України XVIII – першої половини XIX ст.» (Київ, 1999 р.), присвячена висвітленню діяльності василіан у зазначений період та її значення для розвитку українських земель [4].

Другий блок включає в себе низку досліджень з історії української освіти та друкарства. В першу чергу, привертає увагу дослідження Я. Ісаєвича «Видавничі осередки і друкарні», де можна віднайти інформацію про специфіку василіанських видавничих осередків та їхніх видань [3]. В праці іншого дослідника О. Дзюби «Бібліотеки України» (Київ, 2003 р.) подана інформація про відкриття та розвиток бібліотек при василіанських монастирях [2].

Третій блок допомагає безпосередньо відтворити діяння ЧСВВ, представлений численними дослідженнями з його історії. До нього, в першу чергу, варто віднести працю М. Ваврика «Нарис розвитку і стану Василіанського Чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка» (Рим, 1976 р.) [1].

Праця В. Лось «Освітня та видавнича діяльність Греко-Католицької Церкви (Правобережна Україна першої третини XIX ст.)» (Житомир, 2004 р.) стосується освітньої та видавничої діяльності уніатів на Правобережній Україні [6]. До даної теми звернувся й М. Саламаха, висвітливши її в праці «Освітня діяльність Чину Св. Василя Великого на

Правобережній Україні кінця XVIII - першої третини XIX ст.» (Острог, 2011 р.) [7].

Архітектурну значимість василіанських монастирів, особливості та унікальність їх побудови відображають дослідження Б. Хіхлача «Архітектура василіанських монастирів Поділля XVIII ст.» [9]. Дослідник виокремив конкретні риси василіанського монастирського будівництва, звернув увагу на окремі монастирські комплекси.

Однією з найновіших та фундаментальних, що в повній мірі розкриває культурно-освітню діяльність ЧСВВ, це праця «Монаший Чин отців Василіан у національному житті України» (Львів, 2005 р.), автором якої є П. Шкраб'юк [10]. Ця робота стала узагальненим доробком його досліджень ЧСВВ і була видана у видавництві «Місіонер», що нині є друкованим органом ЧСВВ. Автор використав низку архівних та опублікованих документів, інших праць, на основі чого висвітлив внесок василіан у культурне та суспільне життя українського населення, зокрема в XVIII - першій половині XIX ст.

Загалом, кожний з трьох історіографічних блоків вміщає велику кількість праць, в яких представлена культурно-освітня діяльність Чину Святого Василя Великого. Ці всі дослідження були написані головним чином в другій половині XX – на початку XXI ст. і ґрунтуються на архівних та опублікованих документах. Вагомими є дослідження М. Ваврика, який є представником василіанських учених. Саме його роботи слугували основою для більш пізніших досліджень інших авторів. Так, зокрема, на сучасному етапі, найвагомішою серед них стала робота П. Шкраб'юка.

Більшість з проаналізованих робіт висвітлюють освітню та видавничу діяльність василіан. Звертається увага на значення самих монастирських комплексів чину, які, на думку Б. Хіхлача, виділяються з ряду інших монастирських забудов того часу.

Історичні дослідження культурно-освітньої діяльності Чину Святого Василя Великого на Правобережній Україні від 1617 р. - до сер. XIX ст. представлені рядом синтетичних праць з історії церкви та релігійної думки в Україні, з історії української культури та окремими працями з історії ЧСВВ. Всі вони становлять великий науковий доробок і дають змогу висвітлити актуальні нині аспекти життя не просто конкретного монаршого Чину, а всієї Української Греко-Католицької Церкви.

Список використаної літератури:

1. Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василіанського Чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка / М. Ваврик [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7199/file.pdf>.
2. Дзюба О.М. Бібліотеки України / О. М. Дзюба, В. Я. Фрис // Історія Української культури: Українська культура другої половини XVII–XVIII століть. У п'яти томах. – Т. 3. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 814–833.
3. Ісаєвич Я. Видавничі осередки і друкарні / Я. Ісаєвич // Історія української культури: Українська культура другої половини XVII–XVIII століть. У п'яти томах. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 743–791.
4. Крижанівський В. Церква у суспільно-економічному розвитку Правобережної України XVIII – першої половини XIX ст. / В. Крижанівський. – К. : Вища школа, 1999. – 127 с.
5. Крижанівський О. П. Історія церкви та релігійної думки в Україні / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. – К. : Либідь, 1994. – 335 с.
6. Лось В. Освітня та видавнича діяльність Греко-Католицької Церкви (Правобережна Україна першої третини XIX ст.) / В. Лось // Велика Волинь. – Житомир, 2004. – С. 240–247.
7. Саламаха М. П. Освітня діяльність Чину Св. Василя Великого на Правобережній Україні кінця XVIII – першої третини XIX ст. / М. П. Саламаха // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Історичне релігієзнавство. – 2011. – Вип. 4. – С. 170–180.
8. Томашівський С. Історія церкви на Україні / С. Томашівський // Предрук з «Записок чина Св. Василя Великого». – Том IV, Вип. 1-2. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1127256/>
9. Хіхляч Б. М. Архітектура василіанських монастирів Поділля XVIII ст. / Б. М. Хіхляч // Праці Центру пам'яткознавства : Зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 16. – С. 65–78.
10. Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан у національному житті України / П. Шкраб'юк. – Львів : ВВП «Місіонер», 2005. – 439 с.
11. Шкраб'юк П. Монаший чин отців Василіан у суспільно-культурному житті України [Текст]: автореферат дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / П. В. Шкраб'юк; Нац. акад. наук України, Ін-т українознавства

ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2007/07spvkju.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.

Світлана Войтюк
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Маркевич О. В.

Громадсько-політична та наукова діяльність Тадеуша Чацького

Тадеуш Чацький відомий історик, економіст, один з основоположників польської нумізматики. Він належав до знатного шляхетського роду Речі Посполитої, що дозволило йому здобути гарну освіту, а згодом зробити кар'єру на поприщі громадсько-політичного життя. Він також відомий доброчинною діяльністю, як колекціонер старожитностей, рідкісними колекційними зібраннями бібліотечних видань тощо.

У 1800 р. за його сприяння було утворено Варшавське товариство приятелів наук для збереження польської мови в період відсутності власної держави. Після трьох поділів Речі Посполитої перед польською інтелігенцією постало завдання збереження ідентичності в умовах існування у складі інших держав [1, с. 4-5].

З приходом до правління Олександра I, який, як відзначили історики, прихильно ставився до польської аристократії, ситуація на польських землях дещо змінилась. Завдяки протекції свого приятеля Адама Чарторийського, який був близьким до російського імператора, Т. Чацький став таємним радником, а у 1803р. інспектором (візитатором) шкіл Київської, Подільської та Волинської губерній. Період перебування на цій посаді став найбільш плідним у житті вченого та в повній мірі розкрив його найкращі якості.

У 1805 р. завдяки клопотанням та фінансовій підтримці особисто Тадеуша Чацького та Г. Колонтая було засновано Вищу Волинську гімназію у Кременці, яку в 1819р. було перейменовано в Кременецький

ліцей. На той час це був заклад з матеріальною базою, що могла б позмагатись з кращими університетами. Тож не дивно, що сучасники нарекли його «Малим університетом Волині», або ж «Волинськими Афінами». Кременецький ліцей був створений на зразок західноєвропейських університетів з власною друкарнею, кабінетами фізики, нумізматики, мінералогії, обсерваторією, ботанічним садом, унікальним бібліотечним зібранням (понад 15 тисяч томів унікальної літератури), яке Т. Чацький придбав власним коштом спеціально для гімназії у польського короля Станіслава II Августа. У книгозбірні зберігалися Острозька Біблія та Литовський статут 1588 р. При ліцеї було засновано школи землемірів, механіків, садівників, сільських лікарів [2, с. 78].

Науковий доробок Тадеуша Чацького складається з історичних розвідок, праць з педагогіки, права та нумізматики. У 1843 -1845 рр. вийшло зібрання творів Тадеуша Чацького у 3-х томах, які видав Е. Рачинський у Познані.

Т. Чацький є автором кількох десятків здебільшого компілятивних праць, серед яких «Картина панування Зигмунта Августа», «Польська статистика», «Про десятину», «Чи було право римське основою права польського?», «Про монетну справу в Польщі та Литві», «Про циган», «Про євреїв», «Про татар» та інші. Найбільшим його досягненням в галузі історико-правових вчень була його праця (тракт) «Про литовське і польське право, його дух, джерела, зв'язки і про зміст першого Статуту виданого і опублікованого для Литви в 1529р.». В його основі лежав рукопис першого Литовського Статуту 1529 р. Він доповнив Статут примітками, які стосувалися історії, права й економіки всієї Європи. Не маючи юридичної освіти, лише завдяки широкій ерудиції Тадеуш Чацький створив монументальний твір, джерело корисних відомостей для істориків, правників, економістів і нумізматів. Польський історик права О. Бальцер назвав 1800 р. (коли вийшла праця Т. Чацького) роком народження історії польського права [1, с. 14-15].

Книга була видана в двох томах 1800 і 1801 році на польській мові і перевидавалася ще два рази. У змісті книги вперше можна зустріти критику польських юристів XVII - XVIII століть на предмет походження права Великого Князівства Литовського. В цій праці вчений ідеалізував звичаї, лад, племінні риси слов'ян, на противагу звичаям та законам, які надійшли від германців. Обширний розділ у першому томі цієї праці

присвячений литовським та польським монетам, де описано 215 стародавніх монет. Це є першим у польській історичній науці дослідженням з нумізматики. У третьому томі вміщено ще кілька його праць історичного характеру. Серед них «Статистика польська», «Чи було право римське основою права польського?», а також ряд нарисів про народності, які проживали на території Польщі – «Про євреїв», «Про татар», «Про циганів», тому Т. Чацького ще й вважають засновником польського циганства [3, с. 220].

Багато уваги польський вчений приділяв гідрографічним дослідженням. Він власним коштом підготував і видав гідрографічну мапу Польщі і Литви. Улітку 1787р. Т. Чацький організував дослідження Дністра, яке з групою інженерів виконав Я. Мехлер. Результатом цієї праці стала мапа під назвою «Течія річки Дністра від міста Ушиці до Бендер, що на 13 картах складена для знаменитої комісії скарбу коронного з волі ясновельможного Чацького старости новгородського, комісара скарбового 1787р. ». З огляду на перспективність цієї справи Чацький пропонував створити не тільки річковий, але й польський морський торговельний флот, адже, на його переконання, «не часто зустрінеш країну, де сама природа наполегливо запрошує до торгівлі» [1, с. 27].

Можна сказати, що в певній мірі Т. Чацький був економістом. Він навіть подав низку проектів економічного піднесення країни, порушивши питання про необхідність удосконаленням молодих фахівців за кордоном. Крім того, виклав перспективи торгівлі з Молдавією, Туреччиною, Росією, Англією та країнами сходу, а також склав проект розвитку міст і ремесел.

Звичайно Тадеуш Чацький досліджував і історичне минуле рідного краю. У 1791р., дослідивши археологічні пам'ятки Кракова, він підготував проект «Про стан оглянутого Кракова та про необхідність збереження краківського замку, який продовж семи віків є свідком слави Польщі».

Про минуле України він написав невеликий нарис «Про назву Україна і початок козацтва». В цій праці він спростував тези про походження назви «Україна» від слов'янського племені укрів, що нібито з'явилися на цій території із Заволжжя і оселилися по обох берегах Дніпра. Т. Чацький обґрунтовував і доводив, що назва «Україна» з'явилась у XV ст. і походила від позначення окремих земель ареалу проживання частини населення. Також він вивчив етимологію слова «козак», яке, на думку автора походила від назви половців-кипчаків, які оселилися на

дніпровських порогах і стали називатись козаками (кипчаками) [3, с. 222-223].

Завданням першої частини його дослідження про Україну, як він сам виразився, було дати «образ України у шістнадцятому столітті». Друга частина трактату присвячена розгляду проблеми походження назви і козаків та їх діяльності у межах XIV століття і наголошує, що в попередні часи про такого роду людей не чули. У історіографічних працях XVII – XVIII ст. траплялися думки про походження козаків від хазарів, касогів, черкесів, тощо. Т. Чацький рішуче відкидає такі версії. Він вважає, що немає жодних підстав виводити козацтво від хазарів. Так же само не слід виводити цю назву від слова «коза», маючи на увазі «легкість в бігу». Наприкінці своєї статті Т. Чацький обґрунтовує причини невдоволення козацтва і його виступів проти Речі Посполитої. На його думку це були релігійні утиски, особисті образи, підбурювання чужих і різні випадковості.

Після смерті Адама Нарушевича Тадеуш Чацький прагнув продовжити його незавершену «Історію польського народу» і отримав на це згоду Станіслава Августа Понятовського та частину його особистого архіву. Ще він планував написати історію Ягеллонів та польського права, але ці наміри він не зміг вжити в життя.

Помер Тадеуш Чацький 8 лютого 1813р. від інсульту. Вже 9 лютого делегація викладачів гімназії звернулася до його дружини з проханням дозволити поховати серце її чоловіка в гімназійному костелі. Незабаром його серце було поховано біля вівтаря в урні з написом: «Де скарб твій, там і серце твоє». Тіло Т. Чацького, згідно з його волею, було поховано в рідному Порицьку.

Усе своє майно Т. Чацький заповів дітям. Але як з'ясувалося пізніше, що, попри високий суспільний статус, активну громадську діяльність і щедрі пожертви для гімназії, власні його справи були цілком занедбані. Майже всі свої прибутки він віддавав на потреби гімназії, тож після його смерті родина опинилася у борговій скруті. Князь А. Чарторийський звернувся до повітових маршалків із проханням допомогти Чацьким, щоб його сім'ї не довелося жебракувати.

Отже, найбільшим досягненням Т. Чацького було створення Кременецького ліцею, численних книжних зібрань, а також нумізматична колекція. Його праці стосувались обширних проблема тих: історико-правові дослідження XVII – XVIII ст., історичні праці про циган, татар,

козаків тощо Проте польського народу головною його заслугою було те, що він доклав максимум зусиль, щоб відстояти інтереси свого народу і зберегти польську ідентичність.

Список використаної літератури:

1. Даниляк П. Г. Тадеуш Чацький та його роль у розвитку освіти на Правобережній Україні / Петро Даниляк // Український історичний журнал, 2009. - №2. – С. 66.
2. Сейко Н. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у ХІХ – на поч. ХХ ст.: Монографія. – Житомир, 2002. – 158 с.
3. Ярмошик І. І. Історичні праці Тадеуша Чацького в контексті польської історіографії Волині ХІХ ст. / І. І. Ярмошик // Інтелігенція і влада. – 2008. – Вип. 14. – С. 219-226.

*Оксана Маркевич
к.і.н., ст.. викладач кафедри спеціальних історичних
дисциплін та правознавства
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Іван Франко як дослідник-славіст

Відзначення ювілеїв є найкращим приводом «пройтися» сторінками життєпису видатних людей та по-новому оцінити їх «геній». Такою постаттю є Іван Франко, творча спадщина якого є джерелом натхнення та джерелами дослідження не одного покоління філософів, політологів, філологів та істориків. Його вважають основоположником українських славістичних досліджень. І. Франко відноситься до плеяди тих дослідників-славістів, які розширили вчення про слов'янство як науку про слов'ян, їх історію, фольклор, літературу, матеріальну і духовну культуру, а не лише мовознавчу дисципліну. Цьому аспекту творчості І. Франка, а також висвітленню славістичного доробку вченого присвячена дана стаття.

На сьогодні в українській історіографії є роботи, в яких віднесено Івана Яковича до плеяди визначних українських вчених-славістів. У 2005 році була захищена докторська дисертація С. А. Капилова «Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина ХVІІІ – поч. ХХ ст.)», де вказувалось на внесок Івана Франка у висвітлення

питань польської, болгарською історії, також спогади про відомих дослідників-славістів [3]. С. В. Віднянський у роботі «Славістичні дослідження в інституті історії України НАН України: основні етапи, напрямки і тенденції розвитку» вказав на періоди, які пройшла в своєму розвитку історична славістика: від «слов'янської філології» в спеціальну дисципліну, яка вже включала культуру слов'ян, фольклор, а особливо історію [1]. Прізвище І. Франка серед тих, які зробили такий еволюційних поштовх для всієї славістичної науки.

Захоплення І. Франком слов'янської проблематики пов'язано з його найближчим оточенням, періодом інтенсивного розвитку слов'янознавства та введення його до переліку дисциплін, які викладалися у вищих навчальних закладах, а також історичними та політичними подіями. Кінець XVIII - XIX ст. ознаменувався як період національного Відродження південних і західних слов'ян, інтенсивного розвитку освіти, науки, культури, початок національного самоусвідомлення для болгар, білорусів, словаків, чехів тощо.

Важливий вплив на становлення наукових інтересів Івана Яковича відіграло знайомство та наставництво хорватського вченого Влатрослава Ягича. В 50-титомному зібранні творів вміщено вісімнадцять листів Франка до професора [2]. Також чимало робіт присвячено іншим мовознавцям, фольклористам, етнографам. Серед них особливе місце займає Осип Бодянський (Т. 34. «Осип Бодянський») [11], Еміль Коритко (Т. 37. «Еміль Коритко забутий слов'янський етнограф») [6]. Захоплювався він дослідниками за вміння передати національний колорит, показати сутність народу, «розкряти душу», аби побачити саму суть, те що сховане в серці. Не дивно, що Іван Франко писав про О. Бодянського: «...Та є в його віршуванні щось інше, чим ті казки заслуговують на пильну увагу – це національний колорит, який він силкувався надати своїм казкам» [11, с. 439].

Лінгвістичною та етнографічною тематикою не обмежувалися захоплення І. Франка, частину його робіт присвячено історичним студіям, при чому проблематика настільки широка, що не одразу можна узагальнити сферу наукових інтересів, а нею якраз і виступають гострі, політичні питання. Іван Франко є автором робіт, присвячених історії Болгарії, Польщі, Чехії, але це не є великими за обсягом узагальнюючими працями чи багатотомниками, а, швидше, короткі статті про історичні події, які тісно переплітаються з політикою. Такими є «Переслідування

богомолів у Болгарії в 1211 р.» [8], «Наш погляд на польське питання» [10], «Польське повстання в Галичині 1846 р.» [13] тощо.

Проблематика історії Болгарії не є великою частиною праць І. Франка. Загалом болгаристикою Франко зацікавився під впливом іншого вченого – М. Драгоманова. Але питання ці стосуються однієї з найгостріших сторінок історії Болгарії – руху богомолів. У своїй праці Іван Якович пробує не стільки викласти причини, привід чи наслідки народного руху, а швидше власне бачення цього питання, спробу спростувати легенди і наблизитись до істини. Він ставить під сумнів деякі положення «Історії болгар» професора Празького та Віденського університету Костянтина Іречека, зокрема те чи справді було видано збірник законів, спрямованих проти богомолів, як болгарський цар розправився з проповідниками та послідовниками вчення [8, с. 553]. При цьому Франко вказує, що деякі відомості про переслідування схожі на імпортовані легенди, ніж на істину [8, с.554].

У пошуках ідентичності народу, з метою доведення його самобутності Іван Франко інколи відходив від принципу достовірності та правдивості. Так трапилося при аналізі «Кроледворського рукопису». Чи здогадувався Іван Якович про те, що у ХХ столітті чеські дослідники доведуть, що ці пісні є підробками? Мабуть, це не стільки цікавило його при аналізі цієї пам'ятки. Вже з самого початку автор налаштовує на те, що описуватись буде не стільки перебіг подій, і навіть не історичні персонажі, а вказуватиме на те, що в кожного народу повинні бути поетичні твори, які б формували світлий образ предків, підносячи його над всіма іншими [5, с. 27]. Кожен народ повинен мати предмет гордості. Так, пишаються індійці «Махабхаратою», величаються греки поемами Гомера, німці – співами про Нібелунгів, серби – богатирськими думами. Тож Вацлав Ганка створив чотирнадцять пісень, які в період чеського національного Відродження служили для народу одним з доводів про національну самобутність, вказали на довершеність мови тощо. При цьому Франко не стільки захопився творами, що почав доводити важливість не тільки для чехів у їх протистоянні з німцями, а й для всього слов'янського світу.

Сферу зацікавлень Івана Франка становили питання, пов'язані з ідеєю слов'янської єдності. Цьому присвячено декілька робіт, найгостріші з яких «Католицький панславізм» [7], «Два панславізми» [4], «Нашим «приятелям» [9], «Основи нової слов'янської політики Бакуніна» [12]. Звернення Івана Франка до питання слов'янської єдності вказують на

актуальність цієї теми, обговорюваність в широких політичних колах, а також відомими громадськими діячами того. Загострення уваги було пов'язано з не менш важливою датою – святкування 1000-літнього ювілею смерті Св. Мефодія та пишними заходами з цього приводу у Велеграді (колишній столиці Великої Моравії, де жили та проповідували Кирило та Мефодій). Велична дата оживила дискусії щодо ідеї слов'янської єдності під зверхністю Австрії, як то сподівалася католицька церква, чи Росії. Сам Франко виважено підходить до розгляду цієї проблеми, жорстко критикує лише католицький панславізм. На його думку, католики, які втратили минулу могутність у Західній Європі, звертають увагу на Схід, де серед народів позбавлених державності, можуть відшукати прислужників та рабів. Іван Якович зазначив, що католицька церква, підтримана Австрійською владою, шукала однодумців серед чехів. При цьому вона заgravала відкрито, з одного боку пророкувала велике майбутнє і запевняла у своїй прихильності, а з іншої – відмовляла в участі у важливих суспільно-політичних питаннях [7].

Не краща ситуація з російським панславізмом, який керуючись гаслами «Одна слов'янська віра - православна» та «Всі орли слов'янські схиляють голову перед орлом півночі», переслідували шовіністичні ідеї. Іван Франко говорить, що панславістичних ідей багато, але панславізм польський – засліплений, а російський – самолюбний. Вони лише породжують насилля одного народу над іншим народом. То ж ідея панславізму допоки неможлива. Саме з цією метою він наводить слова Рігера про те, що «Нащо малі дзвони переливати в один великий дзвін? Більше звуків – більше гармонії» [4, с. 437]. На думку Івана Франка всяка концепція слов'янського братерства була і є утопічною, а причина та, що не можливо сформувати єдність народів, коли вони не мають рівноправ'я. Лише після досягнення ідеї рівності і незалежності всіх (!) народів, можна буде говорити про їх майбутню єдність.

Отже, слов'янська проблематика є значною частиною наукового доробку І. Франка. Його у рівній мірі цікавили релігія, культура, народно-пісенна творчість, так і гості політичні питання. Український мислитель виступає багато, як очевидець подій. Так, описуючи панславістські ідеї, він виступає як учасник тих гострих дискусій. Основна ідея його слов'янської тематики полягає в тому, що навіть «малі слов'янські народи», зважаючи на рівень розвитку культури, мови, писемності є самобутніми, а тому

заслуговують на рівноправ'я з іншими країнами Західної та Східної Європи.

Список використаної літератури та джерел:

1. Віднянський С. Славістичні дослідження в інституті історії України НАН України: основні етапи, напрямки і тенденції розвитку / С. Віднянський // [електронний ресурс]: Режим доступу: file:///C:/Users/Оксана/Downloads/Mzu_2015_24_6%20(1).pdf
2. Галик В. Іван Франко і Ватрослав Ягич: історіографія та джерельна база проблеми / В. Галик // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2014. – Вип. 8. – С. 4-9.
3. Копилов С. Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина XVIII – поч. XX ст.). – Кам. - Под., 2005. – 464 с.
4. Франко І. Два панславізми / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1985. – Т. 46. – С. 435-438.
5. Франко І. Дещо про рукопис Короледворську / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1977. – Т. 10. – С. 27-37.
6. Франко І. Еміль Коритко забутий слов'янський етнограф / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1982. – Т. 37. – С. 500-550.
7. Франко І. Католицький панславізм / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 69-76.
8. Франко І. Маленькі знахідки із старослов'янської літератури та історії. Переслідування богомолів у Болгарії в 1211 р. / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1982. – Т. 37. – С. 553-554.
9. Франко І. Нашим «приятелям» / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1985. – Т. 46. – С. 438-442.
10. Франко І. Наш погляд на польське питання / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 204-221.

11. Франко І. Осип Бодянський / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1981. – Т. 34. – С. 438-446.
12. Франко І. Основи нової слов'янської політики Бакуніна / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1986. – Т. 47. – С. 405-417.
13. Франко І. Польське повстання в Галичині 1846 р. / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. :Наукова думка, 1985. – Т. 46. – С. 352-415.

Іван Ярмошик
Доктор історичних наук, професор
Завідувач кафедри спеціальних історичних дисциплін та
правознавства

Витоки історіографічних студій Волині у першій половині XIX ст.

Наукові традиції вивчення Волині як важливого історичного регіону України нараховують вже більше двох століть. Їх початок можна датувати завершенням XVIII - початком XIX століть. Це був непростий період в історії Волині, коли її населення переживало значні зміни в суспільному, економічному, культурному житті, пов'язані із поділами Речі Посполитої. Зокрема, після другого її поділу (1792 р.) Східна частина Волині разом із Київщиною та Брацлавщиною увійшли до складу Російської імперії. У травні наступного 1793 р. було створене Ізяславське намісництво на чолі з генерал-губернатором М.Кречетніковим. Територіально воно охоплювало Мінську, Брацлавську та Ізяславську губернії. До складу останньої увійшла і Східна Волинь. Російський уряд первісно планував зробити головним містом губернії міста або Ізяслав (Заслав), або Старокостянтинів.

Однак через відсутність там належних будинків, потрібних для розміщення управлінських установ, губернський уряд тимчасово зупинився у Житомирі. Визвольне повстання поляків під проводом Т. Костюшка (1794 р.) затримало становлення адміністративно-управлінських органів губернії. Невдовзі, після поразки згаданого повстання, у 1795 р. стався третій поділ Польщі і до Російської імперії увійшла й західна

частина Волині. Унаслідок чого Ізяславська губернія змінила свої межі, а пізніше і назву. Іменним Указом російської імператриці Катерини II від 1 травня 1795 р на новоприєднаних землях Правобережної України планувалося утворити три губернії – Брацлавську, Волинську та Подільську [1]. Дещо пізніше, Іменним Указом імператриці від 5 липня того ж року замість трьох постановлено було створити дві губернії – Волинську та Подільську, першу із 13 повітів, другу – із 12 [2]. Пізніше тринадцятий, Радомишльський, повіт із Волинської був віднесений до Київської губернії. Центром губернії спочатку планувався Звягель, який був викуплений із приватної власності і переіменований на Новоград-Волинський. Однак у зв'язку із нестачею там приміщень для розташування адміністративних структур, губерньська влада тимчасово перебувала у Житомирі, який у 1804 р. остаточно був затверджений губерньським центром .

У такий складний період починають формуватися наукові засади історико-краєзнавчого вивчення Волині, як одного з регіонів України. До цього пізнавального процесу долучилися польські, російські та українські дослідники.

Дослідження минулого Волині у першій половині XIX ст. мало ту специфіку, що його здійснювали переважно польські та російські автори. У новоутвореній Волинській губернії на найважливіші адміністративні посади були призначені російські чиновники. Для новопризначених службовців Волинь була невідомим краєм і вони не могли не зацікавитись її історією, культурою, звичаями. Свідченням цього може служити праця російського дослідника Степана Руссова «Волынские записки» [3] , який упродовж 1807 – 1809 рр обіймав посаду прокурора Волинської губернії. При написанні своєї книги С. Руссов використав тогочасну історичну літературу (з поміж інших і праці відомого польського історика монархічного табору Адама Нарушевича). З літописних джерел послуговувався «Хронікою...» М. Стрийковського, широко використав легенди, народні перекази та інші малодостовірні джерела, не вдаючись до їх критичного аналізу.

Названа книга С. Руссова написана в дусі офіційної російської історіографії, зазначу, що автор був щирим прихильником поглядів М.Карамзіна. Він вважає Волинь невід'ємною споконвічною частиною Російської імперії, яка через 12 століть (!?) нарешті знову повернулася до складу Росії. Не вдаючись до детального аналізу цієї книги, лише зазначу,

що в ній є чимало дрібних і не зовсім історичних неточностей. Її вихід був негативно сприйнятий тогочасною громадськістю Житомира. Інтелігенція міста вважала, що звичаї та побут Волині описані у ній неправильно. Навіть відомий факт, що за цю книгу одного зимового вечора на С. Руссова здійснили напад і побили, а в Житомирі розповсюджувалися про нього сатиричні вірші. Відомий український історик Орест Левицький назвав цю книгу С. Руссова «чистый хлам» [4]. На сьогоднішній день згадана праця С. Руссова становить історіографічний інтерес, використовувати її як джерело для вивчення нашого краю недоцільно.

Після входження до складу Російської імперії, на Волині залишилися сильними позиції польської шляхти. Цьому сприяв той факт, що царський уряд зберіг на Правобережній Україні за польською мовою її попередній статус, у регіоні продовжували функціонувати польські освітні заклади, засновувались нові (наприклад, Кременецька гімназія у 1805 р.), не було обмежень і в релігійному житті.

На розвитку польської історіографії того часу позначилася криза польської держави, зокрема поділи Речі Посполитої між Прусією, Австрією та Росією. Це загостило в наукових колах інтерес до минулого, спонукало до пошуку глибинних причин національної трагедії. На замовлення урядових кіл Австрії (до якої відійшли землі Галичини) та Прусії публіцисти намагалися виправдати поділи Польщі. Проти цих претензій виступили польські автори, близькі до двору короля Станіслава Августа. Почалася літературна полеміка, яка отримала назву «війна історичних пер» [5]. Поряд із проблемами загально польської історії, у працях її учасників зачіпалися й питання української історії, зокрема волинського регіону.

Наукове вивчення історичного минулого волинського регіону польськими дослідниками необхідно розглядати в контексті розвитку наукової історичної думки в Польщі. Її поступ слід поділити на ряд етапів, відповідно до методологічних прийомів та проблематики, яка була в центрі уваги дослідників. Відповідно, і у процесі історичного вивчення польськими дослідниками минулого волинського регіону та Правобережної України взагалі можна виділити такі етапи:

1. Перша половина XIX ст. – становлення традицій історичного вивчення волинського минулого польськими авторами у новоутвореній після поділів Речі Посполитої Волинській губернії. У цей час пануючим напрямком досліджень був романтизм.

2. Друга половина XIX– початок XX ст. – дальший розвиток процесу історичного вивчення Волині в умовах приналежності її до Російської імперії, становлення його нових науково-методичних засад, розвиток джерельної бази, розширення проблематики, в дусі позитивістської історіографії.
3. Міжвоєнний (1920 – 1939 рр.) період польської історіографії про Волинь в умовах існування Волинського воєводства II Речі Посполитої, для якого характерно еволюція позитивізму із елементами неоромантизму.
4. Історіографія Польської Народної республіки про минуле Волині (1945 – 1991 рр.).
5. Висвітлення проблем волинської історії на сучасному етапі розвитку історичної науки в Республіці Польща.

У середині кожного із зазначених етапів можна виділити окремі підетапи, обумовлені суспільно-політичними подіями, які відбувалися в житті польської людності упродовж XIX ст. та накладали свій відбиток на трактування істориками подій як польської, так і української історії, з'являлися нові наукові підходи в історіографічному дослідницькому процесі.

У першому періоді виокремлюють час від кінця XVIII ст. до Листопадового повстання 1830 – 1831 рр. Тоді багато авторів задумувалися над причинами занепаду польської держави, в історичній думці намітилося два головних напрямки: 1) монархічний, представлений працями Адама Нарушевича та його послідовниками [6]; 2) республіканський, основні положення якого викладені у працях Міхала Вельгорського і які пізніше знайшли своє продовження у дослідженнях Й.Лелевеля [7].

Переважаючим був перший монархічний напрям, представники якого ратували за посилення влади короля, критикуючи існуючі державні порядки. Так, Г.Коллонтай вважав Річ Посполиту незграбною німечиною, якою ніхто не може управляти, але зупинити може кожен [8]. Більшість представників цього напрямку були видними державними, громадськими діячами і в арсеналі історії шукали підтвердження своїм поглядам. Серед істориків цієї школи можна назвати Юліана-Урсіна Немцевича, Тадеуша Чацького, Міхала Балінського, Кароля Сенкевича, Олександра Пшездзецького та інших.

Важливу роль у організації та розвитку польської науки на початку XIX ст. відіграло «Towarzystwo Przyjaciół Nauk», яке виникло у Варшаві у 1800 р. з ініціативи тогочасних польських учених. Товариство активізувало розвиток науки і літератури, своє покликання вбачало у сприянні збереження польської національної ідентичності та господарського розвитку краю. Ця наукова інституція організовувала виконання актуальних наукових досліджень з різних напрямків (економічних, природничих, літературних, історичних), проводились наукові сесії, де виголошувалися реферати про результати дослідницьких робіт, товариство формувало бібліотечні та музейні колекції.

Першим головою «Товариства...» став відомий польський історик кінця XVIII – початку XIX ст. Ян Альберtrandі (до 1808 р.), а головним його ідеологом на перших порах існування вважається відомий учений, письменник та політичний діяч Станіслав Сташиць. Після Я.Альберtrandі він став другим головою Товариства і виконував ці обов'язки до 1826 р. Товариство було закрито указом Миколи I у квітні 1832 р. [9]. Все ж воно започаткувало традицію заснування подібних наукових об'єднань у інших польських містах (Познань, Лодзь), які мали навіть ідентичні найменування. У 1935 р. товариство із такою ж назвою було засноване у Луцьку.

Історичний напрямок досліджень був одним із головних у діяльності Варшавського товариства. На сторінках його видання «Pamiętnik Warszawski» регулярно друкувалися матеріали із історії Польщі, слов'янства, у тому числі й України. У листопаді 1809 р. у «Pamiętniku...» було опубліковану спеціальну програму історичних досліджень, авторами якої були Станіслав Потоцький та Адам Пражмовський. У ній ставилося завданням дослідження польської історії та пов'язаних із нею земель від найдавніших часів до втрати державності наприкінці XVIII ст.

Дійсними членами «Товариства...» були й історики, які проживали й творили на Волині та вивчали її минуле – Т. Чацький, Г. Коллонтай, З. Доленга-Ходаківський [10], Т. Свенцький та інші. На його засіданнях зачитувалися та обговорювалися їх наукові реферати, які після того публікувалися на сторінках згаданого періодичного видання.

Проявом інтересу до минулого Волині серед польських дослідників цього першого періоду був вихід у 1829 р. в Санкт–Петербурзі книги графа Іоанна Потоцького «Древняя история Волынской губернии,

служащая продолжением первобытной истории народов российских» [11], видавцем якої був, згадуваний вище, Степан Руссов. Це було російськомовне перевидання цього дослідження. Перший раз же воно з'явилося у 1805 р. французькою мовою. Автор праці – Іоанн (Ян) Осипович Потоцький (1761 – 1815) – польський мандрівник, археолог, географ і етнограф, уродженець с. Пикове Подільської губернії (нині Вінницька обл.).

Я, Потоцький загалом планував написати велику працю із загальноєвропейської історії, частину якої обіймала б історія Сарматії. Під її територією він розумів землі між Балтикою, Одером, Карпатами, Дністром, Чорним та Азовським морями, Волгою. Цей план він виклав у першій книзі своєї праці «Essai sur l'histoire universelle et recherches sur celle de la Sarmatie» (Варшава, 1789 – 1792 р) [12] . Частиною цього задуму покликана була стати праця про давню історію Волині.

Згаданий твір присвячений вивченню минулого регіону від скіфських часів і до його входження у склад Київської Русі за часів князя Володимира Святославича. Автор використав писемні свідчення античних авторів: Геродота, Страбона, Тацита, Птоломея, а також Нестора. Він згадав чимало племен дійсних та міфічних, які в давнину населяли територію України – скіфів, сарматів, неврів, андрофагів, рифеїв, гіпербореїв, зенгорів, «курносих або плосконосих», «кособоких або чистобоких», бастардів. Останніх він поселяє на Дунаї, в Галичині та південній частині Волині і вважає, що вони там проживали до 300 р до н.е.

Більше уваги І. Потоцький приділив венедам, які оселилися на правому березі Вісли. Від частини венедів пішло плем'я вуланів або буланів, які пізніше переселилися на Волинь і, на його думку, дали назву цій місцевості. Вулани або волинці залишили береги Вісли і Вепра захопили лісову і болотисту провінцію, яка від них і отримала назву Волинія. І. Потоцький не вказує час, коли це відбулося, лише зазначає що трапилося це до нашестя готів. Тут же він згадує й інші племена, які населяли регіон. Серед них дуліби, які теж походили із венедів, і заснували місто Луцьк, Галицьку і Володимирську державу.

Праця І. Потоцького була першим монографічним дослідженням, яке спеціально присвячене історії Волині. Схематичність викладу матеріалу не дозволяє уявити ні територіальні межі, ані хронологічні рамки тих процесів, про які пише автор. Така схематичність може бути пояснена обмеженістю джерельної бази, яка була у розпорядженні

тогочасних дослідників давнього минулого. Все ж праця становить історіографічну цінність як така, що містить значну інформацію про заселеність регіону та суміжних територій наприкінці I-го тис. до н.е. – I тис. н.е.

Загалом маємо підстави констатувати, що науково-історичне вивчення волинського регіону було започатковане на початку XIX ст. польськими та російським дослідниками, які заклали традиції розвитку волинського краєзнавчого руху.

Список використаних джерел та літератури:

1. Полное Собрание Законов Российской империи. – Т. XXIII. – СПб., 1830. – С. 691.
2. Полное Собрание Законов Российской империи. – Т. XXIII. – СПб., 1830. – С. 727.
3. Руссов С. Волинские записки / Степан Руссов. – Санкт-Петербург, 1809. – 196 с.
4. Киевская старина. – 1901. – Кн. XII. – С. 98.
5. Зашкільняк Л. Формирование и развитие исторической науки в Польше / Леонид Зашкільняк. – Львов: Редакционно-издательская группа Львовского ун-та, 1986. – С. 10.
6. Smoleński W. Szkoły historyczne w Polsce / Władysław Smoleński. – Wrocław: Ossolineum, Deagostini, 2006. – S. 11.
7. Grabski A. Dzieje historiografii / Andrzej Grabski. – Poznań: wydawnictwo Poznańskie, 2006. – S. 406.
8. Smoleński W. Szkoły historyczne w Polsce / Władysław Smoleński. – Wrocław: Ossolineum, Deagostini, 2006. – S. 25.
9. Historia Polski. Słownik Encyklopedyczny. – Wrocław: wydawnictwo Europa, 2006. – S. 364.
10. Ярмошик І. Історичні праці Тадеуша Чацького в контексті польської історіографії Волині XIX століття / Іван Ярмошик. // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: Історія. Випуск 14. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 219 – 228.; Його ж. Історико-етнографічні дослідження Волині та слов'янщини Зоріана Доленги-Ходаківського. // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: Історія / Одеський національний політехнічний університет МОН України. – Одеса: Астропринт, 2010. – Випуск 19. – С. 232 – 242.

- 11.Потоцкий И. Древняя история Волынской губернии, служащая продолжением первобытной истории народов государства Российского / Иоанн Потоцкий. – Санкт-Петербург, 1829. – XII, 36 с.
- 12.Maślanka J. Zorian Dołęga-Chodakowski. Jego miejsce w kulturze polskiej i wpływ na polskie piśmiennictwo romantyczne. – Wrocław – Warszawa – Kraków: zakład narodowy im. Ossolińskich, PAN, 1965 – 160 s.

Підтримка талановитої молоді є одним з основних напрямків сучасної державної політики...

(В.Ю. Арешонков)

Збірник «Наукові праці Центру історіографічних досліджень» видається за підтримки народного депутата **Арешонкова Володимира Юрійовича**.

